

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

3. The Collection of the Connected Discourses -
Subcommentaries (3. Saṃyutta Nikāya - Tīkā)

3. Subcommentary on the Book of the Aggregates
(3. Khandhavaggaṭīkā)

1. Connected Discourses on the Aggregates
(1. Khandhasaṃyuttaṃ)

PaliVerse

3. The Collection of the Connected Discourses - Subcommentaries

3. Subcommentary on the Book of the Aggregates

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Samyuttanikāye

Khandhavaggaṭīkā

1. Khandhasamyuttaṃ

1. Nakulapituvaggo

1. Nakulapitusuttavaṇṇanā

1. Bhaggā nāma jānapadino rājakumārā. Tesam nivāso ekopi janapado ruḥhīvasena “bhaggā” tveva vuccatīti katvā vuttaṃ “evaṃnāmake janapade” ti, evaṃ bahuvačanavasena laddhanāme” ti attho. Tasmim vanasaṇḍeti yo pana vanasaṇḍo pubbe migānaṃ abhayatthāya dinno, tasmim vanasaṇḍe. Yasmā so gahapati tasmim nagare “nakulapitā” ti puttassa vasena paññāyittha, tasmā vuttaṃ “nakulapitā” ti nakulassa nāma dārakassa pitāti attho. Bhariyāpissa “nakulamātā” ti paññāyittha.

Jarājīṇṇoti jarāvasena jīṇṇo, na byādhiādīnaṃ vasena jīṇṇo. Vayovuḍḍhoti jīṇṇattā eva vayovuḍḍhippattiyā vuḍḍho, na sīlādivuḍḍhiyā. Jātiyā mahantatāya cirarattatāya jātimahallako. Tiyaḍdhagatoti paṭhamo majjhimo pacchimoti tayo addhe gato. Tattha paṭhamam dutiyañca atikkantattā pacchimaṃ upagatatā vayoanuppatto. Āturakāyoti dukkhavedanāpavisatāya anassādakāyo. Gelaññaṃ pana dukkhagatikanti “gilānakāyo” ti vuttaṃ. Tathā hi saccavibhaṅge dukkhasaccaniddese dukkhaggahaṇeneva gahitattā byādhi na niddiṭṭho. Niccapaggharaṇaṭṭhenāti sabbadā asucipaggharaṇabhāvena. So panassa āturabhāvenāti āha - “āturaṃyeva nāmā” ti. Visesenāti adhiabhāvena. Āturaṭīti āturo. Saṅgāmapatto santattakāyo. Jarāya āturaṭā jarāturaṭā. Kusalapakkhavaḍḍhanena mano bhāventīti manobhāvanīyā. Manasā vā bhāvanīyā sambhāvanīyāti manobhāvanīyā. Anusāsātūti anu anu sāsātūti ayamettha atthoti āha - “punappunaṃ sāsātū” ti. Aparāparaṃ pavattitaṃ hitavacanaṃ. Anotiṇṇe vatthusmim yo evaṃ karoti, tassa ayaṃ guṇo dosoti vacanaṃ. Tantivasenāti tantisannissayena ayaṃ anusāsānī nāma. Paveṇīti tantiyā eva vevacanaṃ.

Aṇḍaṃ viya bhūtoti adhiropamā kāyassa aṇḍakosato abaladubbalabhāvato. Tenāha “aṇḍaṃ hī” tiādi. Bāloyeva tādisattabhāvasamaṅgī muhuttampi ārogyaṃ paṭijānanto.

Vippasannānīti pakatimākāraṃ atikkamitvā visesena pasannāni. Tenāha - “suu pasannānī” ti. Pasannacittasamuṭṭhitarūpasampadāhi tāhi tassa mukhavaṇṇassa pārisuddhīti āha - “parisuddhoti niddoso” ti. Tenevāha “nirupakkilesatāyā” tiādi.

Etenevassindriyavippasannatākāraṇampi saṃvaṇṇitanti daṭṭhabbaṃ. Esa mukhavaṇṇo. Nayaggāhapañña kiresāti idaṃ anāvajjanavaseneva vuttabhāvaṃ sandhāyāha.

Yaṃ neva puttassātiādi “ovadatu no, bhante, bhagavā yathā mayaṃ paralokepi aññaṃaññaṃ samāgaccheyyāma”ti vuttavacanaṃ sandhāya vuttameva. Madhuradhammadesanāyeva satthu sammukhā paṭiladdhā, tassa attano pemagāravagahitattā “amatābhiseko”ti veditabbo.

Idaṃ padadvayaṃ. Ārakattā kilesehi maggena samucchinnattā. Anayeti avaḍḍhiyaṃ, anattheti attho. Anaye vā anupāye. Na iriyanato avattanato. Ayeti vaḍḍhiyaṃ atthe upāye ca. Araṇīyatoti payirupāsitaḍḍhato. Niruttinayena padasiddhi veditabbā purimesu atthavikappesu, pacchime pana saddasatthavasenapi. Yadi ariyasaddo “ye hi vo ariyā parisuddhakāyakammantā”tiādisu visuddhāsayaḍḍhiyogesu puthujjanesu paṭṭati, idha pana ariyamaggādhigamena sabbalokuttarabhāvena ca ariyabhāvo adhippetoti dassento āha - “buddhā cā”tiādi. Tattha paccekabuddhā tathāgatasāvaka ca sappurisāti idaṃ “ariyā sappurisā”ti idha vuttapadānaṃ atthaṃ asaṅkarato dassetuṃ vuttaṃ. Yasmā pana nippariyāyato ariyasappurisaḍḍhiyā abhinnaḍḍhiyā, tasmā “sabbeva vā”tiādi vuttaṃ.

Ettāvatā hi buddhasāvako vutto, tassa hi ekantena kalyāṇamitto icchitabbo parato ghosamantarena paṭhamamaggassa anuppajjanato. Visesato cassa bhagavāva “kalyāṇamitto”ti adhippeto. Vuttañhetuṃ “mamañhi, ānanda, kalyāṇamittaṃ āgama jātiddhammā sattā jātiyā parimuccanti”tiādi. So eva ca aveccapasādhigamena daḍḍhabhatti nāma. Vuttampi cetāṃ “yaṃ mayā sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, taṃ mama sāvaka jīvitahetupi nātikkamanti”ti. Kataññutādihi paccekabuddhabuddhāti ettha kataṃ jānātīti kataññū. Kataṃ viddhiṃ pākāṇaṃ karotīti katavedī. Paccekabuddhā hi anekesu kappasatasahasasu kataṃ upakāraṃ jānanti, katañca pākāṇaṃ karonti satijananaāmisapaṭiggahaṇādinā. Tathā saṃsāradukkhadukkhitassa sakkaccaṃ karonti kiccaṃ, yaṃ attanā kātuṃ sakkā. Sammāsambuddho pana kappānaṃ asaṅkhyeyyasahasasu kataṃ upakāraṃ maggaḍḍhiyānaṃ upanissayañca jānanti, pākāṇaṃ karonti. Sīho viya ca evaṃ sabbattha sakkaccameva dhammadesanaṃ karontena buddhakiccaṃ karonti. Yāya paṭipattiyaṃ ariyā diṭṭhā nāma honti, tassā appaṭipajjanaṃ, tattha ca ādarābhāvo ariyānaṃ adassanasīlatā, na ca dassane sādhuḍḍhiyāti veditabbā. Cakkhunā adassāvīti ettha cakkhu nāma na maṃsacakkhu eva, atha kho dibbacakkhupīti āha “dibbacakkhunā vā”ti. Ariyabhāvoti yehi yogato “ariyā”ti vuccanti, te maggaḍḍhiyānaṃ daṭṭhabbā.

Tatrāti ñāṇadassanasseva dassanabhāve. Vatthūti adhippetatthañāpanakāraṇaṃ. Evaṃ vuttepi evaṃ aññaḍḍhiyānaṃ attapanāyikaṃ katvā vuttepi. Dhammanti lokuttaradhammaṃ, catusaccadhammaṃ vā. Ariyakaradhammā aniccānupassanādayo, vipassiyamānā vā aniccādayo, cattāri vā ariyasaccāni.

Avinītoti na vinīto adhisīlasikkhādīnaṃ vasena na sikkhito. Yesaṃ saṃvaravinayādīnaṃ abhāvena ayaṃ “avinīto”ti vuccati, te tāva dassetuṃ “duvidho vinayo nāma”tiādimāha. Tattha sīlasaṃvaroti pātimokkhasaṃvaro veditabbo, so ca atthato kāyikavācasiko avītikamo. Satisaṃvaroti indriyārakkhā, sā ca tathāpavattā satiyeva. Ñāṇasaṃvaroti “sotānaṃ saṃvaraṃ brūmī”ti vatvā “paññaḍḍhiyā pidhiyare”ti vacanato sotasaṅkhātānaṃ taṇhādiṭṭhiduccaritaavijjāavasitṭhakilesānaṃ

saṃvaro pidahanam samucchedaññanti veditabbaṃ. Khantisamvaroti adhivāsana, sā ca tathāpavattā khandhā, adoso vā, “pañña”ti keci vadanti. Vīriyasamvaro kāmavitakkādīnam vinodanavasena pavattam vīriyameva. Tena tena aṅgena tassa tassa aṅgassa pahānam tadaṅgappahānam. Vikkhambhanavasena pahānam vikkhambhanappahānam. Sesapadattayepi eseva nayo.

Iminā pātimokkhasamvarenātiādi sīlasamvarādīnam vivaraṇam. Tattha samupetoti iti-saddo ādiattho. Tena “upagato”tiādīnā vibhaṅge āgataṃ samvaravibhaṅgaṃ dasseti. Kāyaduccaritādīnanti dussīlyasaṅkhātānam kāyavacīduccaritādīnam muṭṭhasaccasaṅkhātassa pamādasā, abhijjhādīnam vā akkhantiaññānakosajjānañca. Samvaraṇatoti pidahanato, vinayanatoti kāyavācācittānam virūpapavattiyā vinayanato, kāyaduccaritādīnam vā apanayanato, kāyādīnam vā jimhapavattiṃ vicchinditvā ujukanayanatoti attho. Paccayasamavāye uppajjanārahānam kāyaduccaritādīnam tathā tathā anuppādanameva samvaraṇam vinayanañca veditabbaṃ.

Yaṃ pahānanti sambandho. “Nāmarūpaparicchedādīsū vipassanāññesū”ti kasmā vuttaṃ? Nanu nāmarūpaparicchedapaccayapariggahakaṅkhāvitaraṇāni na vipassanāññāni sammasanākārena appavattanato? Saccametaṃ, vipassanāññassa pana adhiṭṭhānabhāvato evaṃ vuttaṃ. Nāmarūpamattamidaṃ, “natthi ettha attā vā attaniyaṃ vā”ti evaṃ pavattaññaṃ nāmarūpavavattthānaṃ. Sati vijjamāne khandhapañcakasaṅkhāte kāye, sayam vā satī tasmīṃ kāye diṭṭhi sakkāyadiṭṭhi, sā ca “rūpaṃ attato samanupassati”ti evaṃ pavattā attadiṭṭhi. Tassa nāmarūpassa kammāvijjādipaccayapariggaṇhanaññaṃ paccayapariggaho. “Natthi hetu, natthi paccayo sattānaṃ saṃkilesāyā”tiādīnayappavattā ahetudiṭṭhi.

“Issarapurisapajāpatipakatiaṇukālādīhi loko pavattati nivattati cā”ti tathā tathā pavattā diṭṭhi visamahetudiṭṭhi. Tassevāti paccayapariggahasēva.

Kaṅkhāvitaraṇenāti yathā etarahi nāmarūpassa kammādipaccayato uppatti, evaṃ atīte anāgatepīti tīsu kālesu vicikicchāpanayanaññaṇa. Kathaṃkathībhāvassāti “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhāna”ntiādīnayapavattāya saṃsayappavattiyā.

Kalāpasammasanenāti “yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppanna”ntiādīnā khandhapañcakaṃ ekādasasu okāsesu pakkipitvā sammasanavasena pavattena vipassanāññaṇa. Ahaṃ mamāti gāhassāti “attā attaniya”nti gahaṇassa.

Maggāmaggaṇvavattthānenāti maggāmaggaññaṇavisuddhiyā. Amagge maggasaññāyāti amagge obhāsādi “maggo”ti uppannasaññāya. Yasmā sammadeva saṅkhārānaṃ udayaṃ passanto “evamete saṅkhārā anurūpakāraṇato uppajjanti, na pana ucchijjanti”ti gaṇhāti, tasmā vuttaṃ “udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā”ti. Yasmā

pana saṅkhārānaṃ vayaṃ “yadipime saṅkhārā avicchinā vattanti, uppannuppannā pana appaṭisandhikā nirujjhantevā”ti passato kuto sassataggāho. Tasmā vuttaṃ “vayadassanena sassatadiṭṭhiyā”ti. Bhayadassaneni bhayatūpaṭṭhānaññaṇa. Sabhayeti sabbabhayānaṃ ākarabhāvato sakaladukkhavūpasamasaṅkhātassa paramassāsassa paṭipakkhabhāvato ca sabhaye khandhapañcake. Abhayasaññāyāti “abhayaṃ khema”nti uppannasaññāya. Assādasaññā nāma

pañcupādānakkhandhesu assādanavasena pavattasaññā, yo “ālayābhīniveso”tipi vuccati. Abhiratisaññā tattheva abhiramaṇavasena pavattasaññā, yā “nandī”tipi vuccati. Amuccitukāmatā ādānaṃ. Anupekkhā saṅkhārehi anibbindanaṃ, sālayatāti attho. Dhammaṭṭhitiyaṃ paṭiccasamuppāde. Paṭilomabhāvo sassatucchedaggāho, paccayākārapaṭicchādakamoho vā. Nibbāne ca paṭilomabhāvo saṅkhāresu nati, nibbānapaṭicchādakamoho vā. Saṅkhāranimittaggāhoti yādisassa kilesassa

appahīnatā vipassanā saṅkhāranimittam na muñcati, so kilesa, yo
“saṃyogābhiviniveso”ti pi vuccati, saṅkhāranimittaggāhassa, atikkamanameva vā
pahānam.

Pavatti eva pavattibhāvo, pariyutthānanti attho. Nīvaraṇādidhammānanti ādi-saddena
nīvaraṇapakkihiyā kilesā vitakkavicārādayo ca gayhanti. Catunnam ariyamaggānam
bhāvitattā accantam appavattibhāvena yaṃ pahānanti sambandho. Kena pana
pahānanti? “Ariyamaggehevā”ti viññāyamānoyamatto tesaṃ bhāvitattā
appavattivacanato. “Samudayapakkhikassā”ti ettha cattāropi maggā
catusaccābhisamayāti katvā tehi pahātabbena tena tena samudayaṣaṅkhātena
lobhena saha pahātabbattā samudayaṣabhāvattā ca. Saccavibhaṅge ca
sabbakilesānam samudayaṣabhāvassa vuttattā “samudayapakkhikā”ti diṭṭhiādayo
vuccanti. Paṭipassaddhattam vūpasantatā.

Saṅkhatanissaṭatā saṅkhārasabhāvābhāvo. Pahīnasabbasaṅkhatanti
virahitasabbasaṅkhatam, viṣaṅkhānanti attho. Pahānañca tam vinayo cāti
pahānavinayo purimena atthena. Dutiyena pana pahīyatīti pahānam, tassa vinayoti
yojetabbo.

Bhinnasaṃvarattāti naṭṭhasaṃvarattā, saṃvarābhāvatoti attho. Tena
asamādinnaṣaṃvaropi saṅgahitova hoti. Samādānena hi sampādetabbo saṃvaro,
tadabhāve na hotīti. Ariyeti ariyo. Paccattavacanañhetam. Eseteti eso eso, atthato
anaññoti attho. Tajjāteteti atthato taṃsaṃbhāvo, sappuriso ariyaṣabhāvo, ariyo ca
sappurisaṃbhāvoti attho.

So ahanti attanā parikkappitam attānam diṭṭhigatiko vadati. “Ahaṃbuddhinibandhana
attā”ti hi attavādino laddhi. Advayanti dvayatārahitam. Abhinnaṃ vaṇṇameva
“accī”ti gahetvā “accīti vaṇṇo evā”ti tesaṃ ekattam passanto viya
yathāparikkappitam attānam “rūpa”nti, yathādiṭṭham vā rūpam, “attā”ti gahetvā
tesaṃ ekattam passanto daṭṭhabbo. Ettha ca “rūpam attā”ti imissā pavattiyā
abhāvepi rūpe attaggahaṇam pavattamānam acciyam vaṇṇaggahaṇam viya
“advayadassana”nti vuttam. Upamāyo ca anaññattādigahaṇanidassanavaseneva
vuttā, na vaṇṇādīnam viya attano vijjāmānadassanattham. Na hi attani sāmibhāvena
rūpañca sakiñcanabhāvena samanupassati. Attani vā rūpanti attānam rūpassa
saṃbhāvato ādhāraṇabhāvena. Rūpasmiṃ vā attānanti rūpassa attano
ādhāraṇabhāvena diṭṭhipassanāya passati. Pariyutthattāyīti pariyutthānappattāhi
diṭṭhitaṇhāhi “rūpam attā, rūpavā attā”tiādīnā khandhapañcakaṃ micchā gahetvā
tiṭṭhanato. Tenāha “pariyutthānākārenā”tiādi. Eeva nayoti yo “idhekacco rūpam
attato samanupassatī”tiādīnā rūpakhandhe vutto saṃvaṇṇanāyayo,
vedanākkhandhādisupi eso eva nayo veditabbo.

Suddharūpamevāti arūpena amissitam kevalam rūpameva. Arūpanti suddhaarūpam
rūpassa aggahitattā. Catūsu khandhesu tiṇṇam tiṇṇam vasenāti catūsu khandhesu
tiṇṇam tiṇṇam gahaṇavasena rūpārūpamissako attā kathito tasmim tasmim gahaṇe
vedanādivinimuttaarūpadhamme kasiṇarūpena saddhim sabbarūpadhamme ca
ekajjham gahaṇasiddhito. Pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā, te te eva dhamme
“attā”ti gahaṇato tesañca ucchedabhāvato. Avasesesu pana pannarasasu ṭhānesu
rūpam “attā”ti gahetvāpi diṭṭhigatiko tattha niccasaññaṃ na vissajjeti kasiṇarūpena
tam missetvā tassa ca uppādādīnam adassanato, tasmāssa tatthapi hotiyeva

sassatadiṭṭhi ekaccasassatagāhavasenapi. Maggāvaraṇā viparītadassanato. Na saggāvaraṇā akammaṭṭhappattatāya. Akiriyāhetukanatthikadiṭṭhiyo eva hi kammaṭṭhadiṭṭhiyo.

Kāyoti rūpakāyo. So āturoyeva asavasabhāvato. Rāgadosamohānugatanti appahīnarāgadosamohasantāne pavattaṃ. Idhāti imasmimṃ sutte. Dassitaṃ āturabhāvena. Nikkilesatāyāti sayam pahīnakilesasantānagatatāya. Sekhā neva āturacittā pahīnakilese upādāya, appahīne pana upādāya āturacittā. Anāturacittatamyeva bhajanti vaṭṭānusārimahājanassa viya tesam cittassa kilesavasena āturattābhāvato.

Nakulapitusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Devadahasuttavaṇṇanā

2. Devā vuccanti rājāno “dibbanti kāmaguṇehi kīḷanti laḷanti, attano vā puññānubhāvena jotantī”ti katvā. Tesam dahoti devadaho. Sayamjāto vā so hoti, tasmāpi “devadaho”ti vutto. Tassa avidūre nigamo “devadaha”ntveva saṅkham gato yathā “varaṇānagaram, godhāgāmo”ti. Pacchābhūmiyam aparadisāyam nivīṭṭhajanapado pacchābhūmam, tam gantukāmā pacchābhūmagamikā. Te sabhāreti te bhikkhū therassa vasena sabhāre kātukāmatāya. Yadi thero tesam bhāro, therassapi te bhārā evāti “te sabhāre kātukāmatāyā”ti vuttaṃ. Evañhi thero te ovaditabbe anusāsitaḥ maññatīti. Idāni tamattham vivaranto “yo hī”tiādimāha. Ayaṃ nibbhāro nāma kañci puggalam attano bhāram katvā avattanato.

Catubbidhenāti dhātukosallam āyatanakosallam paṭiccasamuppādakosallam ṭhānāṭṭhānakosallanti evam catubbidhena.

Te mahallakābhādhikātidaharapuggale gaṇhitvāva gacchati. Te hi divasadvayena vūpasantaparissamā eva. Hatthivānaratittirapaṭibaddham vatthum kathetvā. “Eḷakāḷagumbeti kāḷatīṇagacchamaṇḍape”tipi vadanti.

Vividham nānābhūtam rajjam virajjam, virajjameva verajjam, tattha gataṃ, paradesagatanti attho. Tenāha “ekassā”tiādi. Cittasudattādayoti cittagahapatianāthapiṇḍikādayo. Vīmaṃsakāti dhammavicārikā. Kinti kīdisam. Dassananti siddhantaṃ. Ācikkhati kīdisanti adhippāyo. Dhammassāti bhagavatā vuttadhammassa. Anudhammanti anukūlam avirujjhanadhammam. So pana veneyyajjhāsayanurūpadesanāvītthāroti āha - “vuttabyākaraṇassa anubyākaraṇa”nti. Dhāreti attano phalanti dhammo, kāraṇanti āha - “sahadhammikoti sakāraṇa”ti. Imināpi pāṭhantarena vādo eva dīpito, na tena pakāsītā kiriyā.

Taṇhāvaseneva channampi padānam attho veditabbo. Yasmā rāgādayo taṇhāya eva avatthāvisetīti. Tenāha “taṇhā hī”tiādi. Vihaṇanti kāyam cittañcāti vighāto, dukkhanti āha - “avighātoti nidukkho”ti. Upāyāseti upatāpetīti upāyāso, upatāpo. Tappaṭipakkho pana anupāyāso nirūpatāpo daṭṭhabbo. Sabbatthāti sabbavāresu.

Devadahasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Hālidikānisuttavaṇṇanā

3. “Avantidakkhiṇāpathe”ti aññesu suttapadesu āgatattā āha “avantidakkhiṇāpathasaṅkhāte”ti. Majjhimadesato hi dakkhiṇadisāya avantiraṭṭham. Pavattayittha ettha laddhīti pavattaṃ, pavattitabbaṭṭhānanti āha

“laddhipavattatthāne”ti. Ruppanasabhāvo dhammoti katvā rūpadhātūti rūpakkhandho vutto. Rūpadhātumhi ārammaṇapaccayabhūtena rāgena sahaajātenapi asahajātenapi upanissayabhūtena appahīnabhāveneva vinibaddhaṃ paṭibaddhaṃ kammaviññāṇaṃ. Okasārīti vuccati - “tasmiṃ rūpadhātusaññite oke sarati pavattatī”ti katvā. Avati ettha gacchati pavattatīti okaṃ, pavattiṭṭhānaṃ. Tenāha - “gehasārī ālayasārī”ti.

Ugacchati vā ettha vedanādīhi saddhiṃ samavetīti oko, cakkhurūpādi. Paccayoti ārammaṇādivasena paccayo. Paccayo hotīti anantarasamanantarādīnā ceva kammūpanissayaārammaṇādīnā ca. “Viññāṇadhātu kho, gahapatī”ti evaṃ vutte “kammaviññāṇavipākaviññāṇesu kataraṃ nu kho”ti sammoho bhaveyya. Tassa sammohassa vighātattaṃ apagamanattaṃ. Asambhinnāvāti asaṃkiṇṇāva desanā katā. Ārammaṇavasena catasso abhisāṅkhāraviññāṇaṭṭhitiyo vuttā - “rūpupayaṃ vā, bhikkhave, viññāṇaṃ tiṭṭhamānaṃ tiṭṭheyya, rūpārammaṇa”ntiādīnā. Tā viññāṇaṭṭhitiyo dassetumpi.

Daḷhaṃ abhinivesavasena ārammaṇaṃ upentīti upayā, taṇhādiṭṭhiyo. Adhiṭṭhānabhūtāti patiṭṭhānabhūtā. Abhinivesabhūtāti taṃ taṃ ārammaṇaṃ abhinivissa ajjhosāya pavattiyā kāraṇabhūtā. Anusayabhūtāti rāgānusayadiṭṭhānusayabhūtā. Uparimakoṭiyāti pahānassa uparimakoṭiyā. Buddhānaññeva hi te savāsanaṃ pahīnā. Pubbe aggahitaṃ viññāṇaṃ aggahitamevāti katvā kasmā idha desanā katāti codeti - “idha viññāṇaṃ kasmā gahita”nti. Pubbe “viññāṇadhāturaḡavinibandhañca viññāṇa”nti vuccamāne yathā yathā sammoho siyā paccayapaccayuppannavibhāgassa dukkarattā, idha pana sammohassa okāsova natthi avisesena pañcasu khandhesu kilesappahānavasenāti. Tenāha “kilesappahānadassanatta”ntiādi. Kammaviññāṇena okaṃ asarantenā”ti itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṃ. Asarantenāti anupagacchantena.

Paccayaṭṭhenāti ārammaṇādipaccayabhāvena. Nimittaṃ uppattikaṃ. Ārammaṇa...pe... niketanti ārammaṇakaraṇasaṅkhātena nivāsaṭṭhānabhūtena rūpameva niketanti rūpanimittaniketaṃ.

Chandarāgassa balavadubbalatāyāti ajjhatakkhandhapañcake chandarāgassa balavabhāvena taṃ “oko”ti, bahiddhā chasu ārammaṇesu tassa dubbalatāya tāni “niketa”nti vuttāni. Idāni yathāvuttamatthaṃ pākaṭaṃ katvā dassetuṃ “samānepi hī”tiādi vuttaṃ. Okoti vuccati gehameva rattiṭṭhānabhāvato. Niketanti vuccati uyyānādi divāṭṭhānabhāvato. Tato dubbalataro hoti chandarāgo.

Gehassitasukhenāti gehanissitena cittassa sukhena sukhito sukhappatto hoti. Kiccakaraṇīyesūti khuddakesu ceva mahantesu ca kattabbatthesu. Sayanti attanā. Antoti cittajjhāsaye.

Evaṃrūpoti īdisarūpo. Vaṇṇasaddo viya rūpasaddo rūpāyatanassa viya saṇṭhānassapi vācakoti adhippāyena “dīgharassa kāḷodātādīsu rūpesū”ti vuttaṃ. Sukhādīsūti somanassādīsu. Tattha hi “abhiṇhaṃ somanassito bhaveyya”nti patthanā siyā. Evaṃsañño nāmāti visayavasena saññāvisesapatthanamāha. Evaṃviññāṇoti pana idha visayamukhena viññāṇavisesapatthanam vadatai - “evaṃnipuṇarūpadassanasamatthaṃ, evaṃpañcapasādapāṭimaṇḍitanissayañca me viññāṇaṃ bhaveyyā”ti.

Vaṭṭaṃ purato akurūmānoti loke cittaṃ apatthento. Asiliṭṭhaṃ pubbenāparaṃ asambaddhaṃ. Vadanti etenāti vādo, dosoti āha - “tuyhaṃ doso”tiādi. Idheva imasmiṃyeva samāgame. Nibbeṭhehi dosato attānaṃ mocehi.

Hālidikānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Dutiyahālidikānisuttavaṇṇanā

4. Cūḷachakkapañheti mūlapaṇṇāse cūḷataṇhāsaṅkhayasutte. Mahāsakkapañhepīti mahātaṇhāsaṅkhayasuttepi. Etanti “ye te samaṇabrāhmaṇā”tiādisuttapadaṃ. Taṇhā sammadeva khīyati etthāti taṇhāsaṅkhayo, asaṅkhatā dhātūti āha “taṇhāsaṅkhaye nibbāne”ti. Antaṃ atikkantaniṭṭhāti antarahitanīṭṭhā. Tenāha “satataniṭṭhā”ti. Sesapadesūti “accantayogakkhemino”tiādīsu.

Dutiyahālidikānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Samādhisuttavaṇṇanā

5. Samādhīti appanāsamādhi, upacārasamādhi vā. Kammatṭhānanti samādhīpādaṃ vipassanākammatṭhānaṃ. “Phātiṃ gamissatī”ti pāṭho. Patthetīti “aho vata me īdisaṃ rūpaṃ bhavēyyā”ti. Abhivadatīti taṇhādiṭṭhivasena abhinivesaṃ vadati. Tenāha “tāya abhinandanāyā”tiādi. “Aho piyaṃ iṭṭha”nti vacībhede asatipi tathā lobhuppāde sati abhivadatiyeva nāma. Tenāha “vācaṃ abhindanto”ti. “Mama ida”nti attano pariṇāmetvā anaññagocaraṃ viya katvā gaṇhanto ajjhosāya tiṭṭhati nāmāti dassento āha “gilivāti pariniṭṭhapetvā gaṇhātī”ti. “Abhinandatī”tiādayo pubbhāgavasena vuttā, “uppaṇṇatī nandī”ti dvārappattavasena. Paṭhamehi padehi anusayo, pacchimena pariyuṭṭhānanti keci “gahaṇaṭṭhena upādāna”nti katvā. Nābhinandatīti nābhivadatīti ettha heṭṭhā vuttavipariyāyena attho veditabbo. Na “iṭṭhaṃ kanta”nti vadatīti “iṭṭha”nti na vadati, “kanta”nti na vadati. Nābhivadatiyeva taṇhāya anupādiyattā.

Samādhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā

6. Ñatvā āhāti “sati kāyaviveke cittaviveko, tasmīṃ sati upadhiviveko ca imesaṃ laddhuṃ vaṭṭatī”ti ñatvā āha.

Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Upādāparitassanāsuttavaṇṇanā

7. Gahaṇena uppannaṃ paritassananti khandhapañcake “ahaṃ mamā”ti gahaṇena uppannaṃ taṇhāparitassanaṃ diṭṭhiparitassanañca. Aparitassananti paritassanābhāvaṃ, paritassanapaṭipakkhaṃ vā. Ahu vata metaṃ balayobbanādi. Kammaviññāṇanti vipariṇāmaṃmaṇaṃ taṇhādiṭṭhisahagataṃ viññāṇaṃ tadanuvatti ca. Anuparivatti nāma taṃ ārammaṇaṃ katvā pavatti. Tenāha “vipariṇāmaṃmaṇacittato”ti. Akusaladhammasamuppādāti taṇhāya aññākusaladhammasamuppādā. Pariyādiyitvāti khepetvā, tassa pavattitūṃ okāsaṃ adatvā. Sauttāsoti taṇhādiṭṭhivasena sauttāso. Gaṇhitvāti taṇhādiṭṭhiggāhehi gahetvā tesañceva vasena paritassako. Rūpabhedānuparivatti cittaṃ na hoti. Vaṭṭatīti sabbākārena vattuṃ yuttanti attho.

8. Dutiyaupādāparitassanāsuttavaṇṇanā

8. Taṇhāmānadiṭṭhivasena desanā katā “etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā”ti desanāya āgatattā. Catūsu suttesūti pañcamādīsu catūsu suttesu. Catutthe pana vivaṭṭameva kathitaṃ.

Dutiyaupādāparitassanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kālattayaaniccasuttavaṇṇanā

9. Yadi atītānāgataṃ etarahi natthibhāvato aniccaṃ, paccuppannampi tadā natthīti ko pana vādo tassa aniccatāya, paccuppannamhi kathāva kā udayabbayaparicchinattā tassa. Vuttañhetam “nibbattā ye ca tiṭṭhanti, āragge sāsapūpamā”ti.

Kālattayaaniccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10-11. Kālattayadukkkhasuttādivaṇṇanā

10-11. Tathārūpenevāti yathārūpeneva puggalajjhāsayena navamaṃ suttaṃ kathitaṃ, tathārūpenevāti. Te kira bhikkhū atītānāgataṃ “dukkha”nti sallakkhetvā, tathā “anattā”ti sallakkhetvā paccuppanne kilamiṃsu. “Atha nesa”ntiādi sabbam heṭṭhā vuttanayena vattabbaṃ.

Kālattayadukkkhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Nakulapituvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aniccavaggo

1-10. Aniccādisuttavaṇṇanā

12-21. Pucchāvasikaṃ ānandattherassa pucchāvasena desitattā.

Aniccādisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Aniccavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhāravaggo

1. Bhārasuttavaṇṇanā

22. Upādānānaṃ ārammaṇabhūtā khandhā upādānakkhandhā. Parihārabhāriyaṭṭhenāti parihārassa bhāriyabhāvena garutarabhāvena. Vuttameva atthaṃ pākaṭaṃ kātuṃ “etesañhi”tiādimāha. Tattha yasmā etāni ṭhānagamanādīni rūpārūpadhammānaṃ paṅgulajaccandhānaṃ viya aññamaññūpassayavasena ijjhanti, na paccekaṃ, tasmā “etesa”nti avisesavacanaṃ kataṃ. Puggalanti khandhasantānaṃ vadati. Khandhasantāno hi avicchedena pavattamāno yāva parinibbānā khandhabhāraṃ vahanto viya loke khāyati tabbinimuttassa sattassa abhāvato. Tenāha “puggalo”tiādi. Bhārahāroti jātoti bhārahāro nāma jāto.

Punabbhavakaraṇaṃ punabbhavo, taṃ phalaṃ arahati, tattha niyuttāti vā ponobhavikā. Tabbhāvasahagataṃ yathā “sanidassanā dhammā”ti, na saṃsaṭṭhasahagataṃ, nāpi ārammaṇasahagataṃ. “Tatra tatrā”ti yaṃ yaṃ uppattiṭṭhānaṃ, rūpādiārammaṇaṃ vā patvā tatratatrābhinandinī. Tenāha “upapattiṭṭhāne vā”tiādi. Pañcakāmaguṇikoti pañcakāmaguṇārammaṇo. Rūpārūpupapattibhave rāgo rūpārūpabhavarāgo. Jhānanikanti jhānasaṅkhāte kammabhava rāgo. Sassatādiṭṭhīti bhavadiṭṭhi, taṃsahagato rāgo. Ayanti rāgo bhavataṇhā nāma. Ucchedadiṭṭhi vibhavadiṭṭhi nāma, taṃsahagato chandarāgo vibhavataṇhā nāma. Esa puggalo khandhabhāraṃ ādiyati taṇhāvasena paṭisandhiggahaṇato. “Asesamettha taṇhā virajjati palujjati nirujjhati pahīyatī”tiādinā sabbapadāni nibbānavaseneva veditabbānīti āha “sabbam nibbānasseva vevacana”nti.

Bhārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pariññasuttavaṇṇanā

23. Parijānitabbeti pahānapariññāya parijānitabbe. Tathā parijānanañca tattha chandarāgappahānaṃ, tesam atikkamoti āha “samatikkamitabbeti attho”ti. Accantapariññanti nibbānaṃ vadati. Tenāha “samatikkamanti attho”ti.

Pariññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Abhijānasuttavaṇṇanā

24. Nātapariññā kathitā “abhivisiṭṭhāya paññāya jānana”nti katvā. Dutiyapadenāti “parijāna”nti padena. Tatiyacatutthehīti “virājayaṃ pajaha”nti padehi.

Abhijānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4-9. Chandarāgasuttādivaṇṇanā

25-30. Dhātusaṃyutte vuttanayeneva veditabbāni, kevalaṇhi ettha khandhavasena desanā āgatā, tattha dhātuvasenāti ayameva vireso. Cattāri saccāni kathitāni assādādīnavanissaraṇavasena desanāya pavattattā.

Chandarāgasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Aghamūlasuttavaṇṇanā

31. Aghaṃ vuccati pāpaṃ, aghanimittatāya aghaṃ dukkhaṃ. Idaṇhi dukkhaṃ nāma vireso pāpahetukaṃ kammaphalasaññitaṃ. Tathā vaṭṭadukkhaṃ avijjātaṇhāmūlakattā. Aghassa nimittatāya aghaṃ dukkhaṃ. Vaṭṭānusārī mahājano hi dukkhābhībhūto tassa patikāraṃ maññamāno taṃ taṃ karotīti.

Aghamūlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Pabhaṅgusuttavaṇṇanā

32. Pabhijjanasabhāvanti khaṇe khaṇe pabhaṅgusabhāvaṃ.

Pabhaṅgusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Natumhākaṃvaggo

1. Natumhākaṃsuttavaṇṇanā

33. Chandarāgappahānenāti tappaṭibaddhassa chandarāgassa pajahanena. Dabbādi pākatikaṭiṇaṃ pākaṭamevāti apākaṭaṃ dassetuṃ tālanāḷikerādi dassitaṃ, tiṇakaṭṭhānaṃ vā bhedadassanattaṃ. Piyaḷo phārusakaṃ.

Natumhākaṃsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

35. Yadi rūpaṃ anusetīti rūpadhamme ārabba yadi rāgādayo anusayanavasena pavattanti. Tena saṅkhaṃ gacchatīti tena rāgādinā taṃsamaṅgīpuggalo saṅkhātabbataṃ “ratto duṭṭho”tiādinā voharitabbataṃ upagacchatīti. Tenāha “kāmarāgādīsū”tiādi. Abhūtenāti ajātena anusayavasena appavattena. Anusayasīsenā hettha abhibhavaṃ vadati. Yato “ratto duṭṭho mūḷhoti saṅkhaṃ na gacchatī”ti vuttaṃ. Nippariyāyato hi maggavajjhakilesā anusayo.

Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Dutiyaaññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

36. Taṃ anusayitaṃ rūpanti taṃ rāgādinā anusayitaṃ rūpaṃ marantena anusayena anumarati. Tena vuttaṃ “na hī”tiādi. Yena anusayena marantena taṃ anumarati. Tena saṅkhaṃ gacchatīti tathābhūtaṃ tena “ratto”tiādivohāraṃ labhati. Yena anusayena kāraṇabhūtena anumīyati, tena.

Dutiyaaññatarabhikkhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5-6. Ānandasuttādivaṇṇanā

37-38. Ṭhitiyā ṭhitikkhaṇena sahitaṃ ṭhitaṃ. Ṭhitassa aññathattanti uppādakkhaṇato aññathābhāvo. Paññāyatīti upalabbhati. Paccayavasena dharmānattā eva jīvamānassa jīvitindriyavasena jarā paññāyati uppādakkhaṇato aññathattappattiyā. Vuttameva atthaṃ pākaṭataraṃ kātuṃ “ṭhiti”tiādi vuttaṃ. Jīvi...pe... nāmaṃ. Tathā hi abhidhamme “āyu ṭhiti”ti niddiṭṭhaṃ. Aññathattanti jarāya nāmanti sambandho.

Tiṇi lakkhaṇāni honti saṅkhatasabhāvalakkhaṇato. Yo koci rūpadhammo vā arūpadhammo vā lokiyo vā lokuttaro vā saṅkhāro. Saṅkhāro, na lakkhaṇaṃ uppādādisabhāvattā. Lakkhaṇaṃ, na saṅkhāro uppādādirahitattā. Na ca...pe... sakkā saṅkhāradhammattā lakkhaṇassa. Nāpi lakkhaṇaṃ vinā saṅkhāro paññāpetuṃ sakkā saṅkhārabhāvena. Tenāha “lakkhaṇenā”tiādi. Idāni yathāvuttamatthaṃ upamāya vibhāvetuṃ “yathā”tiādimāha. Tattha lakkhaṇanti kāḷarattasabalādhāvalakkhaṇaṃ pākaṭaṃ hoti “ayaṃ asukassa gāvī”ti.

Evaṃ saṅkhāropi paññāyati sabhāvato upadhārentassa uppādalakkhaṇampi uppādāvatthāti katvā. Kālasaṅkhātōti uppajjamānakālasaṅkhāto. Tassa saṅkhārassa. Khaṇopīti uppādakkhaṇopi paññāyati. Uppādupīti uppādalakkhaṇopi. Jarālakkhaṇanti uppannañjīraṇalakkhaṇaṃ, taṃ “ṭhitassa aññathatta”nti vuttaṃ. “Bhaṅgakkhaṇe saṅkhāropi taṃlakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyatī”ti pāṭho. Keci pana “jarāpī”ti padampettha pakkhipanti. Evañca vadanti “na hi tasmim khaṇe taruṇo hutvā saṅkhāro bhijjati, atha kho jiyyamāno mahallako viya jiṇṇo eva hutvā

bhijjati”ti, bhaṅgeneva pana jarā abhibhuyyati khaṇassa atiittarabhāvato na sakkā paññāpetum ṭhitiyāti tesam adhippāyo. Tānīti arūpadhammānaṃ tīṇi lakkhaṇāni. Atthikkhaṇanti arūpadhammavijjamānakkhaṇaṃ, uppādakkhaṇanti adhippāyo. Sabbadhammānanti sabbesaṃ rūpārūpadhammānaṃ ṭhitiyā na bhavitabbaṃ. Tassevāti tassā eva ṭhitiyā. Tamatthanti jarālakkhaṇassa paññāpetum asakkuṇeyyabhāvaṃ. Aññe pana “santativasena ṭhānaṃ ṭhiti”ti vadanti, tayidaṃ akāraṇaṃ aṭṭhānaṃ. Yasmā sutte “ṭhitassa aññathattaṃ paññāyati”ti uppādavayehi nibbisesena ṭhitiyā jotitattā. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. Apica yathā dhammassa uppādāvatthāya bhinnā bhaṅgāvatthā icchitā, aññathā uppajjamānameva bhijjati āpajjati, evaṃ bhaṅgāvatthāyapi bhinnā bhaṅgābhimukhāvatthā icchitabbā. Na hi abhaṅgābhimukho bhijjati. Na cettha sakkā uppādābhimukhāvatthaṃ parikkappetum tadā tassa aladdhattalābhattā. Ayaṃ visesoti ṭhitikkhaṇo nāma rūpadhammānaṃyeva, na arūpadhammānanti ayaṃ īdiso viseso. Ācariyamati nāma tasseva ācariyassa mati, sā sabbadubbalāti āha “tasmā”tiādi.

Ānandasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7-10. Anudhammasuttādivaṇṇanā

39-42. Apāyadukkhe sakalasamsāradukkhe ca patitum adatvā dhāraṇaṭṭhena dhammo, maggaphalanibbānāni. Tadanulomikā cassa pubbabhāgapaṭipadāti āha “dhammānudhammapaṭipannassā”tiādi. “Nibbidābahulo”ti aṭṭhakathāyaṃ paduddhāro kato, pāḷiyaṃ pana “nibbidābahulaṃ vihareyyā”ti āgataṃ. Ukkaṇṭhanabahuloti sabbabhavesu ukkaṇṭhanabahulo. Tīhi pariññāhīti ñātatiṇaṃ appahānapariññāhi. Parijānātīti tebhūmakadhamme paricchiṇṇa jānāti, vipassanaṃ ussukkāpeti. Parimuccati sabbasaṃkilesato “maggo pavattito parimuccati”ti vuttattā. Tathāti iminā ito paresu tīsu maggo hotīti dasseti. Idhāti imasmiṃ sutte. Aniyamitāti aggahitā. Tesu niyamitā “aniccānupassī”tiādivacanato. Sāti anupassanā. Tattha niyamitavasenevāti idaṃ lakkhaṇavacanaṃ yathā “yadi me byādhayo bhavēyyuṃ, dātabbamidamosadha”nti. Na hi sakkā etissā eva anupassanāya vasena sammasanācāraṃ matthakaṃ pāpetunti.

Anudhammasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Natumhākaṃvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Attadīpavaggo

1. Attadīpasuttavaṇṇanā

43. Dvīhi bhāgehi āpo ettha gatāti dīpo, dīpo viyāti dīpo oghehi anajjhottharanīyatāya. Yo paro na hoti, so attā, idha pana dhammo adhippeto. Attā dīpo etesanti attadīpā. Paṭisaraṇattho dīpaṭṭhoti āha - “attasaraṇāti idaṃ tasseva vevacana”nti. Lokiyalokuttaro dhammo attā nāma ekantanāthabhāvato. Paṭhamena padena vutto eva attho dutiyapadena vuccatīti vuttaṃ “tenevāhā”tiādi. Yavati etasmā phalaṃ pasavatīti yoni, kāraṇaṃ. Kiṃ pabhuti uppattiṭṭhānaṃ etesanti kiṃ pabhutikā. Pahānadassanattaṃ āradhamaṃ. Tenevāha “pubbe ceva...pe... te pahīyanti”ti. Na paritassati taṇhāparittāsassa abhāvato. Vipassanaṅgenāti vipassanāsaṅkhātena kāraṇena.

Attadīpasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

44. Sabhāvatosanto vijjamāno kāyo rūpādidhammasamūhoti sakkāyoti āha - “sakkāyo dukkha”nti. Diṭṭhi eva samanupassanā, diṭṭhisahitā vā samanupassanā diṭṭhisamanupassanā, diṭṭhimaññanāya saddhiṃ itaramaññanā. Saha vipassanāya catumaggañāṇaṃ samanupassanā “catunnaṃ ariyasaccānaṃ sammadeva anurūpato passanā”ti katvā.

Paṭipadāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Aniccasuttavaṇṇanā

45. Virāgo nāma maggo, vimuttiphalanti āha - “maggakkhaṇe virajjati, phalakkhaṇe vimuccatī”ti. Aggahetvāti evaṃ nirujjhamānehi āsavehi “ahaṃ mamā”ti kañci dhammaṃ anādiyivā. “Cittaṃ virattaṃ, vimuttaṃ hotī”ti vuttattā phalaṃ gayhati, “khīṇā jātī”tiādinā paccavekkhaṇāti āha “saha phalena paccavekkhaṇadassanatta”nti. Upari kattabbakiccābhāvena ṭhitaṃ. Tenāha “vimuttattā ṭhita”nti. Yaṃ pattabbaṃ, taṃ aggaḥphalassa pattabhāvena adhigatattā santuṭṭhaṃ parituṭṭhaṃ.

Aniccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Dutiyaaniccasuttavaṇṇanā

46. Pubbantaṃ atītakhandhakotṭhāsaṃ. Anugatāti sassatādīni kappetvā gahaṇavasena anugatā. Aṭṭhārasa diṭṭhiyoti catasso sassatadiṭṭhiyo, catasso ekaccasassatadiṭṭhiyo, catasso antānantikadiṭṭhiyo, catasso amarāvikkhepaditiṭṭhiyo, dve adhiccasamuppannaditiṭṭhiyoti evaṃ aṭṭhārasa diṭṭhiyo na honti paccayaghātena. Aparantanti anāgataṃ khandhakotṭhāsaṃ sassatādibhāvaṃ kappetvā gahaṇavasena anugatā. Soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca paramadiṭṭhadhammanibbānavādāti evaṃ catucattālīsa diṭṭhiyo na honti paccayaghātena. Sassatadiṭṭhithāmaso ceva sīlabbatadiṭṭhiparāmāso ca na hoti paccayaghātena. Tenāha “ettāvatā paṭhamamaggo dassito”ti anavasesadiṭṭhipahānakittanato. Pahīnā vikkhambhitā. Idaṃ panāti “rūpasmi”ntiādi.

Dutiyaaniccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Samanupassanāsuttavaṇṇanā

47. Paripuṇṇagāhavasenāti pañcakkhandhe asesetvā ekajjhaṃ “attā”ti gahaṇavasena. Etesaṃ pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ aññataraṃ “attā”ti samanupassanti. Itīti evaṃ. Yassa puggalassa ayaṃ attadiṭṭhisāṅkhātā samanupassanā atthi paṭipakkhena avihatattā saṃvijjati. Pañcannaṃ indriyānanti cakkhādīnaṃ indriyānaṃ.

Ārammaṇanti kammaviññāṇassa ārammaṇaṃ. Mānavasena ca diṭṭhivasena ca “asmī”ti gāhe sijjhante taṃsahagatā taṇhāpi taggahitāva hotīti vuttaṃ “taṇhāmānadiṭṭhivasena asmīti evampissa hotī”ti. Gahetvāti ahaṃkāravatthuvasena gahetvā. Ayaṃ ahamasmīti ayaṃ cakkhādiko, sukhādiko vā ahamasmi. “Rūpī attā arogo paraṃ maraṇā”ti evamādigahaṇavasena pavattanato vuttaṃ “rūpī bhavissantiādīni sabbāni sassatameva bhajantī”ti. Vipassanābhinivesato pubbe yathevākārāni pañcindriyāni, atha vipassanābhinivesato paraṃ tenevākārena ṭhitesu

cakkhādīsu indriyesu avijjā pahīyati vipassanaṃ vaḍḍhaetvā maggassa uppādanena, atha maggaparamparāya arahattamaggavijjā uppajjati. Taṇhāmānadiṭṭhiyo kammāsambhārabhāvato. Kammasa...pe... eko sandhīti hetuphalasandhi. Puna eko sandhīti phalahetusandhimāha. Tayo papañcā atīto addhā atītabhavaaddhānaṃ tesam adhippetattā. Anāgatassa paccayo dassito assutavato puthujjanassa vasena. Sutavato pana ariyasāvakassa vasena vaṭṭassa vūpasamo dassitoti.

Samanupassanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Khandhasuttavaṇṇanā

48. Tathevāti ārammaṇabhāveneva. Ārammaṇakaraṇavasena upādānehi upādātabbanti upādāniyaṃ. Idhāpīti upādānakkhandhesupi. Vibhāgatthe gayhamāne anīṭṭhappasaṅgopi siyā, abhidhamme ca rāsaṭṭho eva āgato, “tadekajjhaṃ abhisam̐yuhitvā”ti vacanato “rāsaṭṭhena”icceva vuttaṃ.

Khandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7-8. Soṇasuttādivaṇṇanā

49-50. Visiṭṭhoti padhāno. Uttamoti ukkaṭṭho. Aññaṃ kiṃ bhaveyyāti aññaṃ kiṃ kāraṇaṃ bhaveyya tathā samanupassanāya aññesaṃ avijjamānatāya vacanapariṭṭhitipabhinnato. Vajirabhedadesanaṃ nāma atthato teparivaṭṭadesanā.

Soṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

9-10. Nandikkhayasuttādivaṇṇanā

51-52. Navamadasamesūti suttadvayaṃ saheva uddhaṭaṃ, dvīsupi atthavaṇṇanāya sarikkhabhāvato. Nandanatṭhena nandī, rañjanaṭṭhena rāgo. Satipi saddatthato bhede “imesaṃ atthato ninnānākaraṇatāyā”ti vatvāpi pahāyakadhammabhedena pana labbhateva bhedamattāti dassetuṃ “nibbidānupassanāya vā”tiādi vuttaṃ. Virajjanto rāgaṃ pajahatīti sambandho. Ettāvatāti “nandikkhayā rāgakkhayo”ti ettāvatā. Vipassanaṃ niṭṭhapetvā vipassanākiccassa pariyosānena. Rāgakkhayāti vuṭṭhānagāminipariyosānāya vipassanāya rāgassa khepitattā. Anantaraṃ uppannena ariyamaggena samucchedavasena nandikkhayoti. Tenāha “idha maggaṃ dassetvā”ti. Anantaraṃ pana uppannena ariyaphalena paṭipassaddhivasena nandirāgakkhayā sabbaṃ saṃkilesato cittaṃ vimuccatīti. Tenāha “phalaṃ dassita”nti.

Nandikkhayasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Attadīpavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mūlapaṇṇāsako samatto.

6. Upayavaggo

1. Upayasuttavaṇṇanā

53. Upetīti upayo. Kathamupeti? Taṇhāmānādivasenāti āha “taṇhāmānadiṭṭhivasenā”ti. Kathamidam labbhatīti? “Avimutto”ti vacanato. Taṇhādiṭṭhivasena hi baddho, kiṃ upetīti āha “pañcakkhandhe”ti tabbinimuttassa tathā upetassa abhāvato. Ko panupetīti? Taṃsamaṅgīpuggalo. Taṇhādiṭṭhivasena

upagamassa vuttattā viññāṇanti akusalakammaviññāṇamevāti vadanti. Javāpetvāti gahitajavaṃ katvā. Yathā paṭisandhiṃ ākaḍḍhituṃ samatthaṃ, evaṃ katvā. Tenāha “paṭisandhī”tiādi. Aggahaṇe kāraṇaṃ vuttameva “okaṃ pahāya aniketasārī”ti gāthāya vissajjane. Kammanimittādivasena paṭisandhiyā paccayabhūtaṃ ārammaṇaṃ paṭisandhijanakassa kammassa vasena vocchijjati. Patitṭhā na hoti sarāgakāle viya anupaṭṭhānato. Appatiṭṭhitaṃ viññāṇaṃ vuttappakārena. Anabhisaṅkharitvāti anuppādetvā paccayaghātena.

Upayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Bījasuttavaṇṇanā

54. Bījajātānīti jāta-saddo padapūraṇamattanti āha “bījānī”ti. Vacanti setavacaṃ. Ajjukanti tacchakaṃ. Phaṇijjakaṃ tulasi. Abhinnānīti ekadesenapi akhaṇḍitāni. Bījathāyāti bījakiccāya. Na upakappatīti paccayo na hotīti dasseti. Na pāpitānīti pūtitaṃ na upagatāni. Taṇḍulasārassa ādānato sārādāni. Ārammaṇaggahaṇavasena viññāṇaṃ tiṭṭhati etthāti viññāṇaṭṭhitiyo. Ārammaṇavasenāti ārammaṇabhāvavasena. Sinehanaṭṭhenāti taṇhāyanavasena siniddhatāpādanena, yato “nandūpasecana”nti vuttaṃ. Tathā hi viropitaṃ taṃ kammaviññāṇaṃ paṭisandhiaṅkuruppādanasamatthaṃ hoti. Sappaccayanti avijjāyonisonamanasikārādipaccayehi sappaccayaṃ. Viruhati vipākasantānuppādanasamattho hutvā.

Bījasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Udānasuttavaṇṇanā

55. Udānaṃ udāharīti attamanavācaṃ nicchāresi. Esa vuttappakāro udāhāro. Bhuso nissayo upanissayo, dānameva upanissayo dānūpanissayo. Esa nayo sesesupi. Tattha dānūpanissayo annādivatthūsu balavāti balavabhāvena hoti, tasmā upanissayabahulo kāmarāgappahāneneva kataparicayattā vipassanamanuyuñjanto na cirasseva anāgāmiphalaṃ pāpuṇāti, tathā suvisuddhasīlūpanissayo kāmadosajigucchana. Yadi evaṃ kasmā ime dve upanissayā dubbalāti vuttā? Vijjūpamaññāṇasseva paccayabhāvato. Sopi bhāvanūpanissayasahāyalābheneva, na kevalaṃ. Bhāvanā pana paṭivedhassa visesahetubhāvato balavā upanissayo. Tathā hi sā vajirūpamaññāṇassa visesapaccayo. Tenāha “bhāvanūpanissayo arahattaṃ pāpetī”ti.

Soti milakatthero. Vihāranti vasanaṭṭhānaṃ. Vihārapaccante hi paṇṇasālāya thero viharati. Upaṭṭhāti ekalakkaṇena. Kūṭagoṇo viya gamanavīthiṃ. Tatthāti allakaṭṭharāsīmhi. Udaḥkamaṇikānanti udakathevānaṃ.

Attaniyeva upanesi udānakathāya vuttadhammānaṃ paripuṇṇānaṃ attani saṃvijjamānattā. Tenāha “uṭṭhānavatā”tiādi. Ayañhi milakatthero sikkhāya gāravo sappatisso vattapaṭivattaṃ pūrento visuddhasīlo hutvā ṭhito, tasmā “dubbalūpanissaye”ti vuttaṃ. Tenāha bhagavā udānento “no cassaṃ...pe...saññojanānī”ti.

Sace ahaṃ na bhavēyyanti yadi ahaṃ nāma koci na bhavēyyaṃ tādissassa ahaṃsaddavacanīyassa kassaci atthassa abhāvato. Tato eva mama parikkhāropi na bhavēyyatassa ca pabhaṅgubhāvena anavaṭṭhitabhāvato. Evaṃ attuddesikabhāvena padadvayassa atthaṃ vatvā idāni kammaphalavasena vattuṃ “sace vā panā”tiādi vuttaṃ. Atitapaccuppannavasena suññataṃ dassetvā idāni

paccuppannānāgatavasena taṃ dassento “idāni panā”tiādi vuttaṃ. Evaṃ adhimuccantoti edisaṃ adhimuttiṃ pavattento. Vibhavissatīti vinassissati. Vibhavo hi vināso. Tenāha “bhijjissatī”ti. Vibhavadassanaṃ vibhavoti uttarapadalopena vuttanti āha “vibhavadassanena”ti. Vibhavadassanaṃ nāma accantāya vināsassa dassanaṃ. Tanti ariyamaggaṃ. Sāmaññaajotanā hesā visesaniṭṭhā hotīti tatiyamaggavasena attho veditabbo.

Upari maggaphalanti aggamaggaphalaṃ. Natthi etissā jātiyā antaranti anantarā, anantarā vipassanā maggassa. Gotrabhū pana anulomavīthipariyāpannattā vipassanāgatikaṃ vā siyā, nibbānārammaṇattā maggagatikaṃ vāti na tena maggo antariko nāma hoti. Tenāha “vipassanā maggassa āsannānantaraṃ nāmā”ti. Phalaṃ pana nibbānārammaṇattā kilesānaṃ pajahanavasena pavattanato lokuttarabhāvato ca kammamaggagatikameva, kusalavipākabhāvena pana nesaṃ attho pabhedoti vipassanāya phalassa siyā anantarātāti vuttaṃ “phalassa dūrānantaraṃ nāmā”ti. “Āsavānaṃ khayō”ti pana aggamagge vuccamāne vipassanānaṃ āsannatāya vattabbameva natthi. Atasiṭṭayeti na tasitabbe tāsāṃ anāpajjitabbe. Tāsoti tāsahetu “tasati etasmā”ti katvā. Soti assutavā puthujjano. Tilakkhaṇāhatanti aniccatādīlakkhanaṭṭayalakkhitaṃ. Manamhi natṭhoti īsakaṃ natṭhomhi, tato parampi tattheva ṭhatvā kiñci apūritattā eva muttoti adhippāyo. “Na tāsō nāma hotī”ti vatvā tassa atāsabhāvaṃ dassetuṃ “na hī”tiādi vuttaṃ. Kalyāṇaputhujjano hi bhayatupaṭṭhānaññena “sabhayā saṅkhārā”ti vipassanto na uttasati.

Udānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā

56. Catunnaṃ parivaṭṭanavasenaṭi paccekakkhandhesu catunnaṃ ariyasaccānaṃ parivaṭṭanavasena. Rūpaṃ abbaññaṇṇasinti sakalabhūtapādārūpaṃ kucchitabhāvato tattha ca tucchavipallāsatāya “dukkhasacca”nti abhivisiṭṭhena ñāṇena aññāsimaṃ paṭivijjimaṃ. Āhārasena rūpakāyassa hānivuddhādīnaṃ pākaṭabhāvato visesapaccayato ca tassa “āhārasamudayā”ti vuttaṃ. Dukkhasamudayakathā nāma vaṭṭakathāti “sacchandarāgo”ti visesetvā vuttaṃ. Chandarāgaggahaṇena ca upādānakammāvivijjāpi gahitā eva. Paṭipannā hontīti attho. Vattamānakālappayogo hesa yathā “kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hotī”ti. Paṭiṭṭhahantīti paṭiṭṭhaṃ labhanti. Kevalinoti idha vimuttiguṇena pāripūrīti āha “sakalino katasabbakiccā”ti. Yena teti yena avasiṭṭhena te asekkhe paññāpentā paññāpeyyuṃ, taṃ nesaṃ vaṭṭaṃ sekkhānaṃ viya natthi paññāpanāya. Vaṭṭanti kāraṇaṃ vaṭṭanaṭṭhena phalassa pavattanaṭṭhena. Asekkhabhūmivāroti asekkhabhūmippavatti.

Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā

57. Sattasu okāsesūti rūpapajānanādīsu sattasu okāsesu. Vusitavāsoti vusitaariyavāso. Etthāti imasmiṃ uddese. Sesāṃ nāma idha vuttāvasesaṃ. Vuttanayenaṭi heṭṭhā vuttanayena veditabbaṃ. Ussadanandiyanti ussannaguṇavato tosaṃ sammodāpanaṃ. Guṇakittanena palobhanīyaṃ sekkhakalyāṇaputhujjanānaṃ pasāduppādanena. Idāni vuttameva atthaṃ pākaṭaṃ kātuṃ “yathā hī”tiādi vuttaṃ.

Ettāvatāti pañcannaṃ khandhānaṃ vasena sattasu ṭhānesu kosalladīpanena ettakena desanākkamena. Tanti ārammaṇaṃ. Dhātuādimattamevāti dhātāyatanapaṭiccasamuppādamattameva. Imesu dhammesūti imesu jātādīsu. Kammaṃ katvāti sammasanakammaṃ niṭṭhapetvāti attho. Evamettha pañcannaṃ khandhānaṃ vasena sattaṭṭhānakosallapavattiyā pabhedenā vibhajitvā “tividhūpaparikkhī”ti dasseti dhammarājā.

Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā

58. Adhikaṃ savisesaṃ payasati payuñjati etenāti adhippayāso, visiṭṭhapayogo. Tenāha “adhikapayogo”ti. Imañhi magganti aṭṭhaṅgikaṃ ariyamaggaṃ. Idhāti imasmiṃ sutte. Avattamānaṭṭhenāti buddhuppādato pubbe na vattamānabhāvena. Maggaṃ jānātīti samudāgamato paṭṭhāya sapubbabhāgaṃ sasambhāraṇīyaṃ saphalaṃ saudrayaṃ ariyaṃ maggaṃ jānāti avabujjhatīti maggaññū. Veditanti aññesampi nātaṃ paṭiladdhaṃ hatthatale āmalakaṃ viya pākaṭaṃ akāsi, tathā katvā desesi. Amagge parivajjanena magge paṭipattīti tassa maggakusalatā viya amaggakusalatāpi icchitabbāti āha “magge ca amagge ca kovido”ti. Ahaṃ paṭhamam gatoti ahaṃ paṭhamamaggena samannāgato.

Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā

59. Purāṇupaṭṭhāketi pubbe padhānapadahanakāle upaṭṭhākabhūte. “Avasavattanaṭṭhena assāmikaṭṭhena suññataṭṭhena attapaṭikkhepaṭṭhena”ti evaṃ pubbe vuttehi. Ettakena ṭhānenāti “rūpaṃ, bhikkhave, anattā”ti ārabhitvā yāva “evaṃ me viññāṇaṃ mā ahoṣī”ti ettakena suttapadesena. Akathitasseva kathaṃ uttaraṃ, na kathitassāti vuttaṃ “tāni dassetvā”ti. Samodhānetvāti sampiṇḍitvā. Vitthārakathāti vitthārato aṭṭhakathā. Anattalakkhaṇamevāti tabbahulatāya tappadhānatāya ca vuttaṃ. Aniccatādīnampi hi tattha taṃdīpanatthameva vuttattā tadeva jeṭṭhaṃ padhānaṃ tathā veneyyajjhāsayato.

Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mahālisuttavaṇṇanā

60. Ekantadukkhantiādīni padāni vuttanayāneva, tasmā tattha vuttanayeneva attho veditabbo. Ettha ca yathā sarāgo hetu paccayo saṃkilesāya, evaṃ savipassano maggo hetu paccayo ca visuddhiyāti daṭṭhabbaṃ.

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Ādittasuttavaṇṇanā

61. Ekādasahīti rāgādīhi upāyāsapariyosānehi ekādasahi santāpanaṭṭhena aggīhi. Dvīsūti aṭṭhamanavamesu. Dukkhalakkhaṇamevāti tabbahulatāya tappadhānatāya ca vuttaṃ.

Ādittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Niruttipathasuttavaṇṇanā

62. Niruttiyova niruttipathāti patha-saddena padavaḍḍhanamāha yathā “bījāniyeva bījajātānī”ti. Niruttivasenāti nibbacanavasena. Pathā ca atthānurūpabhāvato. Tīṇipīti niruttiadhivacanapaññattipathapadāni. Tathā hi “phusatīti phasso”tiādinā nīharitvā vacanaṃ nirutti, “sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhako”tiādinā vacanamattameva adhikāraṃ katvā pavattaṃ adhivacanaṃ, “takko vitakko”tiādinā taṃtaṃpakārena ñāpanato paññatti. Atha vā taṃtaṃmatthappakāsanena nicchitaṃ, niyataṃ vā vacanaṃ nirutti. Adhi-saddo uparibhāge, upari vacanaṃ adhivacanaṃ. Kassa upari? Pakāsetabbassa atthassāti pākaṭoyamattho. Adhīnaṃ vacanaṃ adhivacanaṃ. Kena adhīnaṃ? Atthena. Atthassa paññāpanatthena paññattīti evaṃ niruttiā dipadānaṃ sabbavacanesu pavatti veditabbā. Aññathā “phusatīti phasso”tiādippakārena niddhāraṇavacanānaṃyeva niruttitā, sirivaḍḍhakadhanavaḍḍhakapakārānameva abhilāpanaṃ adhivacanaṃ. “Takko vitakko”ti evaṃpakārānameva ekameva atthaṃ tena tena pakārena ñāpentānaṃ vacanānaṃ paññattitā ca āpajjeyya. Asaṃkiṇṇāti na saṃkiṇṇā. Tenāha “avijahitā...pe... achaḍḍitā”ti. Na saṃkīyantīti na saṃkirīyanti, na saṃkīyissanti na saṃkirīyissanti attho. Appaṭikuṭṭhāti na paṭikkhattā. Yasmā bhaṅgaṃ atikkantaṃ uppādādi atikkantameva hoti, tasmā vuttaṃ “bhaṅgamevā”ti. Yasmā desantaraṃ saṅkantopi atikkantanti vuccati, tasmā tadābhāvaṃ dassetuṃ “desantaraṃ asaṅkamitvā”ti vuttaṃ. Yattha yattha hi saṅkhārā uppajjanti, tattha tattheva bhijjanti nirujjhanti vipariṇamanti vināsaṃ āpajjanti. Tenāha “vipariṇatanti...pe... natṭha”nti. Apākaṭibhūtaṃ ajātattā eva.

Vasabhaṇagottatāya vassabhaññā. Mūladiṭṭhigatikāti mūlabhūtā diṭṭhigatikā, imasmiṃ kappe sabbapaṭhamam tādīsadiṭṭhisamuppādakā. Punappunaṃ āvajjentassāti ahetuvā dapaṭisaṃyuttaganthaṃ uggahetvā pariyāpuṇitvā tadatthaṃ vīmaṃsantassa “natthi hetu, natthi paccayo sattānaṃ saṃkilesāyā”tiādinayappavattāya laddhiyā ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, “natthi hetu”tiādivasena anussavūpaladdhe atthe tadākāraparivitakkanehi saviggahe viya sarūpato cittassa paccupaṭṭhite cirakālaparicayena “evameta”nti nijjhānakkhamabhāvūpagamanena nijjhānakkhantiyā tathāgahite punappunaṃ tattheva āsevantassa bahulīkarontassa micchāvitakkena samādiyamānā micchāvāyāmūpatthambhitā ataṃsabhāvaṃ “taṃsabhāva”nti gaṇhantī micchāsati laddhanāmā taṃladdhisahagatā taṇhā santiṭṭhati. Yathāsakaṃ vitakkādipaccayaḷābhena tasmīṃ ārammaṇe adhiṭṭhitatāya anekaggataṃ pahāya cittaṃ ekaggataṃ appitaṃ viya hoti micchāsamādhinā. Sopi hi paccayavisesehi laddhabhāvanābalo īdise ṭhāne samādhānapatirūpakiccakaro hotiyeva vālavijjhanādīsu viyāti daṭṭhabbaṃ. Tathā hi anekakhattuṃ tenākārena pubbhāgiyesu javanavāresu pavattesu sabbapacchime javanavāre satta javanāni javanti. Tattha paṭhame satekiccho hoti, tathā dutiyādīsu. Sattame pana javane sampatte atekiccho hoti. Tenāha “assādentassā”tiādi. Imesupīti dvīsupi ṭhānesu.

Paccuppannaṃ vāti ettha iti-saddo ādiattho. Tena “yadetaṃ anāgataṃ nāma, nayidaṃ anāgata”ntiādikaṃ saṅgaṇhāti. Tepīti te vassabhaññāpi na maññiṃsu lokasamaññāya anatikkamanīyato. Tenāha “atītaṃ panā”tiādi. Khandhānaṃ upari niruḷhā paṇṇatti.

Niruttipathasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Upayavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Arahantavaggo

1. Upādiyamānasuttavaṇṇanā

63. Gaṇhamānoti “etaṃ mamā”tiādinā gaṇhamāno. Pāsenāti rāgapāsenā. Tañhi māro mārapāsoti maññati. Tenāha “antalikkhacaro pāso, yvāyaṃ carati mānaso”ti. Mutto nāma hoti anupādiyato sabbaso khandhassa abhāvato.

Upādiyamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2-6. Maññamānasuttādivaṇṇanā

64-68. “Etaṃ mamā”tiādinā. Maññanā abhinandanā ca. Taṇhāchandoti taṇhā eva chando. Sā hi taṇhāyanaṭṭhena taṇhā, chandikataṭṭhena chando. Catutthaṃ aniccalakkhaṇamukhena vuttaṃ, pañcamaṃ dukkhalakkhaṇamukhena, chaṭṭhaṃ anattalakkhaṇamukhena. Sesam tīsupi sadisamevāti vuttaṃ “eseva nayo”ti.

Maññamānasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Anattaniyasuttavaṇṇanā

69. Anattaniyanti na attaniyaṃ. Tenāha “na attano santaka”nti.

Anattaniyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8-10. Rajanīyasaṇṭhitasuttādivaṇṇanā

70-72. Rajanīyenāti rajanīyena rāguppādakena. Tenāha “rāgassa paccayabhāvenā”ti. Rāhulasamṃyutte rāhulatttherassa pucchāvasena āgatā. Idha rādhattherassa surādhattherassa ca pucchāvasena, pāḷi pana sabbattha sadisā. Tenāha “vuttanayeneva veditabbānī”ti.

Rajanīyasaṇṭhitasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Arahantavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Khajjanīyavaggo

1-3. Assādasuttādivaṇṇanā

73-75. Catusaccameva kathitaṃ assādādīnañceva samudayādīnañca vasena desanāya pavattattā. Yasmā assādo samudayasaccaṃ, ādīnavo dukkhasaccaṃ, nissaraṇaṃ maggasaccaṃ nirodhasaccañcāti vuttovāyamattho; dutiye samudayassādo samudayasaccaṃ, ādīnavo dukkhasaccaṃ, atthaṅgamo nirodhasaccaṃ, nissaraṇaṃ maggasaccanti vuttovāyamattho; tatiyaṃ ariyasāvakasseva vasena vuttaṃ.

Assādasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Arahantasuttavaṇṇanā

76. Yattakā sattāvāsāti tasmim tasmim sattanikāye āvasanaṭṭhena sattā eva sattāvāsā. Tena yattakā sattāvāsā, tehi sabbehipi ete aggā ete seṭṭhā, ye ime arahantāti dasseti. Purimanayenevāti purimasmim sattaṭṭhānakosallasutte vuttanayena.

Tadatthaparidīpanāhīti “pañcakkhandhe pariññāya. Taṇhā tesam na vijjati. Asmimāno samucchinno”tiādinā tassa yathāniddiṭṭhassa suttassa atthadīpanāhi ceva

“anejaṃ te anuppattā, cittaṃ tesam anāvila”ntiadinā visesatthaparidīpanāhi ca. Jhānamaggaḥaparipāyāpannaṃ atisayitasukhaṃ etesamatthīti sukhinoti āha “jhāna...pe... sukhitā”ti. Taṇhā tesam na vijjatīti ettha tesam apāyadukkhajanikā taṇhā na vijjatīti vuttaṃ. Vaṭṭamūlikāya taṇhāya abhāvā “nandī tesam na vijjatī”ti ettha vuccatīti. Imassapīti pi-saddena dukkhassābhāvenapīti dukkhābhāvo viya vaṭṭamūlikataṇhābhāvo sampiṇḍiyatīti daṭṭhabbaṃ. Tena hi te anupādisesanibbānappattiyā accantasukhitā evāti vuccantīti. “Seyyohamasmi”tiadinayappavattiyā navavidho. Nāṇenāti aggamaggaññāṇena.

Arahattaṃ anuppattā. Alittāti amakkhitā. Brahmabhūtāti brahmabhāvaṃ pattā, brahmato vā ariyamaggaññāto bhūtā ariyāya jātiyā jātā. Satta saddhammā gocaro pavattiṭṭhānaṃ etesanti satta-saddhammagocarā.

Nirāsaṅkacāro nāma gahito kutoci pi tesam āsaṅkāya abhāvato. Sammādiṭṭhiādīhi dasahi aṅgehi sammāvimutti-sammāññāpariyosānehi. “Āguṃ na karotī”tiādīhi catūhi kāraṇehi. Taṇhā tesam na vijjatīti idampi taṇhāpahānassa bahūpakāratādassanaṃ. Tenāha “dāsakārikā taṇhāpi tesam natthī”ti.

Na vikampanti “seyyohamasmi”tiadinā.

Uddhaṃ tiriyaṃ apācīnanti ettha “uddhaṃ vuccatī”tiadinā rūpamukhena attabhāvaṃ gahetvā pavatto paṭhamanayo. Kālattayavasena dhammappavattiṃ gahetvā pavatto dutiyanayo. Tṭhānavasena sakalalokadhātuṃ gahetvā pavatto tatiyanayo. Buddhāti cattāri saccāni buddhavanto.

Sīhanādasamodhānanti sīhanādānaṃ saṃkalanaṃ. Loke attano uttaritarassābhāvā anuttarā. Uttaro tāva tiṭṭhatu puriso, sadisopi tāva natthīti asadisā. Sakalampi bhavaṃ uttaritvā bhavapiṭṭhe tṭhatvā vimuttisukhena sukhittattādivasena ekavīsatiyākārehi sīhanādaṃ nadanti.

Arahantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiyarahantasuttavaṇṇanā

77. Suddhikamevāti suddhasaṃkhittabandhameva katvā.

Dutiyarahantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sīhasuttavaṇṇanā

78. Sīhoti parissayasahanato paṭipakkhahananato ca “sīho”ti laddhanāmo migādhipatī. Cattāroti ca samānapi sīhajātikabhāve vaṇṇavisesādisiddhena visesena cattāro sīhā. Te idāni nāmato vaṇṇato āhārato dassetvā idhādhippetasīhaṃ nānappakārato vibhāvetuṃ “tiṇasīho”tiādi āraddhaṃ. Tiṇabhakkho sīho tiṇasīho purimapade uttarapadalopena yathā “sākapatthivo”ti. Kāḷavaṇṇatāya kāḷasīho. Tathā paṇḍusīho. Tenāha “kāḷasīho kāḷagāvisadiso, paṇḍusīho paṇḍupalāsavaṇṇagāvisadiso”ti. Rattakambalassa viya kesaro kesarakalāpo etassa atthīti kesarī. Lākhārasaparikkammakatehi viya pādapariyantehīti yojanā.

Kammānubhāvasiddhaādhipaccamahesakkhātāhi sabbamigagaṇassa rājā suvaṇṇaguhato vātiādi “sīhassa vihāro kiriya evaṃ hotī”ti katvā vuttaṃ.

Samam patiṭṭhāpetvāti sabbabhāgehi samameva bhūmiyaṃ patiṭṭhāpetvā.
Ākaḍḍhitvāti purato ākaḍḍhitvā. Abhiharitvāti abhimukhaṃ haritvā. Saṅghātanti
vināsaṃ. Vīsatiyaṭṭhikaṃ ṭhānaṃ usabhaṃ.

Samasīhoti samajātiko samabhāgo ca sīho. Samānosmīti desanāmatthaṃ,
samappabhāvatāyapi na bhāyati. Sakkāyadiṭṭhibalavatāyāti “ke aññe amhehi
uttaritarā, atha kho mayameva mahābalā”ti evaṃ balātimānananimitṭhāya
ahaṅkārahetubhūtāya sakkāyadiṭṭhiyā balabhāvena. Sakkāyadiṭṭhipahīnattāti
sakkāyadiṭṭhiyā pahīnattā nirahaṅkāraṭṭā attasinehassa suṭṭhu samugghāṭitattā na
bhāyati.

Tathā tathāti sīhasadisatādinā tena tena pakārena attānaṃ kathesīti vatvā
tamattaṃ vivaritvā dassetuṃ “sīhoti kho”tiādi vuttaṃ.

Katābhinihārassa lokanāthassa bodhiyā niyatabhāvappattiyā
ekantabhāvēbuddhabhāvoti katvā “tīsu pāsādesu nivāsakālo, magadharañño
paṭiññādānakālo, pāyāsassa paribhuttakālo”tiādinā abhisambodhito purimāvatthāpi
sīhasadisaṃ katvā dassitā. Bhāvinī, bhūtopacāropi hi lokavohāro.
Vijjābhāvasāmaññato bhūtavijjā itaravijjāpi ekajjhaṃ gahetvā
paṭiccasamuppādasammasanato taṃ puretaraṃ siddhaṃ vipākaṃ viya katvā āha
“tisso vijjā visodhetvā”ti. Anulomapaṭilomato pavattaññāvasena
“yamakaññāmanthanenā”ti vuttaṃ.

Tattha viharantassāti ajapālanigrodhamūle viharantassa. Ekādasame divaseti
sattasattāhato paraṃ ekādasame divase. Acalapallaṅketi isipatane
dhammacakkaṃ pavattanattaṃ nisinnapallaṅke. Tampi hi kenaci
appaṭivattiyadhammacakkaṃ pavattanattaṃ nisajjāti katvā vajirāsanaṃ viya
acalapallaṅkaṃ vuccati. Imasmiñca pana padeti “dveme, bhikkhave,
antā”tiādinayappavatte imasmiṃ saddhammakotṭhāse. Dhammaghoso...pe...
dasasahassilokadhātum paṭicchādesi “sabbattha ṭhitā suṇantū”ti adhiṭṭhānena.
Soḷasahākārehīti “dukkhapaṭiññā, samudayappahānaṃ, nirodhasacchikiriyā,
maggabhāvanā”ti evaṃ ekekasmīṃ magge cattāri cattāri katvā soḷasahi ākārehi.

Vuttoyeva, na idha vattabbo, tasmā tattha vuttanayeneva veditabboti adhippāyo.
Yasmā ca aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā tathāgatoti ārabhitvā
udānaṭṭhakathādīsupi tathāgatapadassa attho vutto eva, tasmā tattha vuttanayena
attho veditabbo. Yadihi bhagavā na bodhipallaṅke nisinnamattova abhisambuddho
jāto, tathāpi tāya nisajjāya nisinnova panujja sabbaparissayaṃ abhisambuddho jāto.
Tathā hi taṃ “aparājitaṃ pallaṅka”nti vuccati. Tasmā “yāva bodhipallaṅkā vā”ti vatvā
tena aparitussanto “yāva arahattamaggaññā vā”ti āha.

Iti rūpanti ettha iti-saddo nidassanattaṃ. Tena rūpaṃ sarūpato parimāṇato
paricchedato dassitanti āha “idaṃ rūpa”ntiādi. “Idaṃ rūpa”nti hi iminā
bhūtopādāyabhedarūpaṃ sarūpato dassitaṃ. Ettakaṃ rūpanti iminā taṃ parimāṇato
dassitaṃ. Tassa ca parimāṇassa ekantabhāvadassanena “na ito bhiyyo rūpaṃ
atthī”ti vuttaṃ. Sabhāvatoti salakkhaṇato. Sarasatoti sakiccato. Pariyantatoti
parimāṇapariyantato. Paricchedatoti yattake ṭhāne tassa pavatti, tassa
paricchedanato. Paricchindanatoti pariyoṣānappattito. Taṃ sabbaṃ dassitaṃ hoti
yathāvuttena vibhāgena. Ayaṃ rūpassa samudayo nāmāti ayaṃ āhārādi rūpassa
samudayo nāma. Tenāha “ettāvatā”tiādi. Atthaṅgamoti nirodho. “Āhārasamudayā
āhāranirodhā”ti ca asādhāraṇameva gahetvā sese ādi-saddena saṅgaṇhāti.

Paṇṇāsalakkhaṇapaṭimaṇḍitanti paṇṇāsaudayabbayalakkhaṇavibhūsitam samudayatthaṅgamagahaṇato. Khīṇāsavattāti anavasesam sāvasesaṅca āsavānam parikkhīṇattā. Anāgāmīnampi hi bhayaṃ cittutrāso ca na hotīti. Nāṇasaṃvego bhayatūpaṭṭhānaññaṃ. Itaresaṃ pana devānanti akhīṇāsava deve sandhāya vadati. Bhoti dhammālanamattanti vācasikaṃ tathālanamattam.

Cakkanti satthu āṇācakkam, tam pana dhammato āgatanti dhammacakkam. Tattha ariyasāvakānam paṭivedhadhammato āgatanti dhammacakkam. Itaresaṃ desanādhhammato āgatanti dhammacakkam. Duvidhepi ñāṇam padhānanti ñāṇasīsenā vuttam “paṭivedhaññāmpi desanāññāmpī”ti. Idāni tam ñāṇadvayaṃ sarūpato dassetuṃ “paṭivedhaññānam nāmā”tiādi vuttam. Yasmā cassa ñāṇassa suppaṭividdhattā bhagavā tāni saṭṭhi nayasahassāni veneyyānam dassetuṃ samattho ahosi, tasmā tāni saṭṭhi nayasahassāni tena ñāṇena saddhiṃyeva siddhānīti katvā dassento “saṭṭhiyā ca nayasahashehi paṭivijjhī”ti āha. Tiparivaṭṭanti idaṃ dukkhanti ca, pariññeyyanti ca, pariññātanti ca evaṃ tiparivaṭṭam, tamyeva dvādasākāram. Tanti desanāññānam pavatteti esa bhagavā. Appaṭipuggaloti patinidhibhūtapuggalarahito. Ekasadisassāti nibbikārassa.

Sīhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Khajjanīyasuttavaṇṇanā

79. Vipassanāvasenāti etarahi rūpavedanādayo anussarivā “pubbepāham evaṃvedano ahosi”nti atītānam rūpavedanādīnam paccuppannehi visesābhāvadassanā vipassanā, tassā vipassanāya vasena. Yvāyaṃ “na idaṃ abhiññāvasenā”ti paṭikkhepo kato, tassa kāraṇam dassento “abhiññāvasena hī”tiādimāha. Khandhapaṭibaddhā nāma gottavaṇṇahārādayo. Evaṃ anussarantoti yathāvuttavipassanāvasena anussaranto. Sabhāvadhammānam eva anussaraṇassa vuttattā “suññatāpabba”nti vuttam.

Yasmā te eva rūpādayo neva attā, na attaniyā asārā anissarā, tasmā tato suññā, tesam bhāvo suññatā, tassā lakkhaṇam ruppanādikaṃ dassetuṃ.

Kiñcāti hetuatthajotake kāraṇe paccattavacananti āha “kiñcāti kāraṇapucchā, kena kāraṇena rūpaṃ vadethā”ti. Etanti etaṃ bhūtopādāyabhedam dhammajātam. Kena kāraṇena rūpaṃ nāmāti kiṃ kāraṇam nissāya rūpanti vuccatīti attho. Kāraṇuddesoti kāraṇassa uddisanaṃ. Ruppatīti ettha rūpaṃ nāma sītādivirodhipaccayasannipātena visadisuppatti. Tenāha “sītenapī”tiādi. Pabbatapādeti cakkavālapabbatapāde, so pana tattha accuggato pākāro viya ṭhito. Tathā hi tattha sattā olambantā tiṭṭhanti. Hatthapāsāgatāti hatthapāsam āgatā upāgatā. Tatthāti tasmim hatthapāsāgate satte. Chijjivāti mucchāpattiyā mucchitvā, aṅgapaccaṅgaucchedavasena vā paricchijjivā. Accantakhāre udaketi ātapasantāpābhāvena atisītabhāvameva sandhāya accantakhārātā vuttā siyā. Na hi tam kappasaṅghānaudakam sampattikaramahāmeghavuṭṭham pathavīsandhārakam kappavināsaudakam viya khāram bhavitum arahati, tathā sati pathavīpi vilīyeyyāti. Mahimsakaraṭṭham nāma himavantapadese ekaṃ raṭṭham.

Avīcimahānirayeti saussadam avīcinirayaṃ vuttam. Gaṅgāpiṭṭheti gaṅgātīre.

Sarantā gacchantīti sarīsapapadassa attham vadati. Etanti ruppanam. Yathā kaṭhinatā pathaviyā paccattalakkhaṇam, evaṃ ruppanam rūpakkhandhassa

paccattalakkhaṇaṃ, sabhāvabhūtalakkhaṇanti attho.

Purimasadisanti purime rūpakkhandhe vuttena sadisaṃ. Taṃ “kinti kāraṇapucchā”tiādinā vuttanayeneva veditabbaṃ. Sukhaṃ iṭṭhārammaṇaṃ. Sukhādīnaṃ vedanānaṃ. Paccayatoti ārammaṇapaccayato. Ayamattthoti “sukhārammaṇaṃ sukhanti vuccatī”ti ayamatttho. Uttarapadalopena hesa niddeso. Vedayatīti anubhavati. Vedayitalakkhaṇāti anubhavanalakkhaṇā.

Nīlapuppheti nīlavaṇṇapupphe. Vatthe vāti nīlavatthe. Vā-saddena vaṇṇadhātuādiṃ saṅgaṇhāti. Appanaṃ vā jhānaṃ vāpento. Uppajjanasaññāpīti yaṃ kiñci nīlaṃ rūpāyatanaṃ ārabha uppajjanasaññāpi, yā pakīṇṇakasaññāti vuccati.

Rūpattāyāti rūpabhāvāya. Yāgumevāti yāgubhāvinameva vatthum. Yāguttāya yāgubhāvāya. Pacati nāma puggalo. Evanti yathā yāguādivatthum puriso yāguādiatthāya pacati nipphādeti, ayaṃ evaṃ ruppanādisabhāve dhammasamūhe yathāsakaṃ paccayehi abhisankhariyamāne cetanāpadhāno dhammasamūho pavattanatthaṃ visesapaccayo hutvā te abhisankharoti niropeti nibbatteti. Tenāha “paccayehī”tiādi. Rūpamevāti rūpasabhāvameva, na aññaṃ sabhāvaṃ. Abhisankharotīti itarehi paccayadhammehi adhikaṃ suṭṭhu paccayataṃ karoti. “Upagacchati yāpeti āyūhatī”ti tasseva vevacanāni. Abhisankharaṇameva hi āyūhanādīni. Nibbattetīti tesam dhammānaṃ ruppanādibhāvena nibbattiyā paccayo hotīti attho. Cetayitalakkhaṇassa saṅkhārassāti idaṃ saṅkhārakkhandhadhammānaṃ cetanāpadhānattā vuttaṃ. Tathā hi bhagavā suttantabhājanīye saṅkhārakkhandhaṃ vibhajantena cetanāva vibhattā.

Vātiṅgaṇaṃ brahatiphalaṃ. Caturassavallīti tivutālatā. Akhārikanti khārarasarahitaṃ, taṃ pana paṇṇaphalādi. Yattha loṇaraso adhiko, taṃ loṇikanti āha “loṇayāgū”tiādi. Ambilādibhedam rasaṃ.

Ākārasaṇṭhānagahaṇavasena nīlapītādiākāragahaṇavasena ceva vaṭṭacaturassādisaṇṭhānagahaṇavasena ca. Vināpi ākārasaṇṭhānāti ākārasaṇṭhānehi vinā, te ṭhapetvāpi. Paccattabhedagahaṇavasena tassa tassa ārammaṇassa pabhedagahaṇavasena. Asammohatoti yāthāvato. Viseso visesatthadīpanato, aviseso ayaṃ dhammo avisesadīpanato. Tenāha “viseso veditabbo”ti. Jānanañhi avisiṭṭhaṃ, taṃ samāsapadato upasaggā visesenti. Tathā hi sañjānanapadaṃ paccabhiññānamittam ākāragahaṇamattam bodheti, vijānanapadaṃ tato visiṭṭhavisayagahaṇaṃ. Pajānanapadaṃ pana tatopi visiṭṭhataraṃ pakārato avabodham bodheti. Tenāha “tassāpī”tiādi. Ārammaṇasañjānanamattamevāti nīlādibhedassa ārammaṇassa sallakkhaṇamattameva. Avadhāraṇena lakkhaṇapaṭivedhattaṃ nivatteti. Tenāha “anicca”ntiādi. Ñāṇasampayuttacittehi vipassantassa vipassanāya paguṇabhāve sati ñāṇavippayuttana cittenapi vipassanā hotiyevāti āha “aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhañca pāpetī”ti. Paṭivedhanti ca upaladdhimeva vadati, na paṭivijjanaṃ. Tenāha “ussakkitvā panā”tiādi. Ussakkitvāti ussakāpetvā maggapātubhāvampi pāpeti asammohasabhāvattā. Yathā lakkhaṇapaṭivedhakāle sañjānanalakkhaṇavasena saññānaanurūpavaseneva pavattaṃ, evaṃ viññānavijānanavasena vāyaṃ anurūpavaseneva pavattatīti datṭhabbaṃ.

Idāni tamatthaṃ heraṇṇikādiupamāya vibhāvetum “yathā hī”tiādimāha. Hiraṇṇaṃ vuccati kahāpaṇaṃ, hiraṇṇajānane niyutto heraṇṇiko. Lokavohāre ajātā asaṇṇatā buddhi etassāti ajātabuddhi, bāladārako. Vohārakusalo gāmaṇāsī puriso

gāmikapuriso. Upabhogaparibhogārahattā upabhogaparibhogam.
Tambakamsamayattā kūṭo. Mahāsārattā cheko. Aḍḍhasārattā karaṭo. Nihīnasārattā saṇho. Ettha ca yathā heraññiko kahāpaṇam cittādhāvato uddham kūṭādhāvam rūpadassanādivasena uppattiṭṭhānatopi jānanto anekākārato jānāti, evam paññā ārammaṇam nānappakārato jānāti paṭivijjhati, tāya saddhim pavattamānaviññāmpī yathāvisayaṇam ārammaṇam jānāti.

Evam svāyaṇ nesaṇ jānane viseso aññesaṇ avisayo, buddhānaṇ eva visayoti idaṇ visesaṇ milindapañhena vibhāvetum “tenāhā”tiādimāha, taṇ suviññeyyameva.

Attasuññānaṇ sabhāvadhammānaṇ dhammamattatāya kathitattā “anattalakkhaṇam kathetvā”ti vuttaṇ. Heṭṭhimamaggā ca yadi adhigatā, arahattassa anadhigatattā “ekadesamattenā”ti vuttaṇ, taṇ aniccalakkhaṇam dassetum idaṇ pabbamāraddham, itarāni dve lakkhaṇāni tassa parihārabhāvenāti adhippāyo.

Yasmā panettha “taṇ kiṇ maññatha, bhikkhave”tiādidesanāya tīsu lakkhaṇesu idameva padhānabhāvena dassitaṇ, idaṇ appadhānabhāvenāti na sakkā vattum, tasmā “tīṇi lakkhaṇāni samodhānetvā dassetumpī”ti vuttaṇ. Apacinātīti apacayagāmīdhamme nivatteti ekaṃsato apacayagāmīpaṭipadāya paripūraṇato. Tenāha “no ācinātī”tiādi. Vaṭṭam vināsetīti vidhamati adassanaṇ gameti. Neva cinātīti na vaḍḍheti. Tadevāti taṇ vaṭṭam eva. Vissajjetīti chaḍḍeti. Vikiratīti viddhamseti. Vidhūpetīti vaṭṭattayasaṇkhātam aggikkhandham vigatadhūmaṇ vigatasantāpaṇ karotīti atthoti āha “nibbāpetī”ti.

Evam passantiādi anāgāmiphale ṭhitassa ariyasāvakassa aggamaggaphalādhigamāya desanāti adhippāyenāha “vaṭṭam vināsetvā ṭhitaṇ mahākhīṇāsavaṇ dassessāmī”ti. Khīṇāsavassa anāgatabhāvadassanaṇyeva, sabbā cāyaṇ heṭṭhimā desanā suddhavipassanākathā, sahaṇaṭṭhamamaggā vā sahaṇijjūpamadhammā vā vipassanākathāti dassento “ettakena ṭhānenā”tiādimāha.

Namassantiyeva mahatā gāravabahuṇānena. Tenāha “namo te purisājaññā”tiādi. Tattha nidassanaṇ dassento “āyasmantaṇ nītattheraṇ viyā”ti vatvā tamatthaṇ vibhāvetum “thero”tiādimāha. Tattha khuraggeyevāti kesoropanatthaṇ khuradhāyā agge sīse ṭhapite tacapañcakammaṭṭhānamukhena bhāvanaṇ anuyuñjanto arahattaṇ patvā. Brahmavimānāti brahmānaṇ nivāsabhūtā vimānā.

Khajjanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Piṇḍolyasuttavaṇṇanā

80. Apakarīyati etenāti apakaraṇam, padaṇ. Apakaraṇam pakaraṇam kāraṇanti atthato ekaṇ. Tenāha “kismiñcīdeva kāraṇe”ti. Nīharitvāti attano samīpacārabhāvato apanetvā. Tathākaraṇaṇca evamete ettakampi appaṭirūpaṇ akatvā āyatīṇ sammā paṭipajjissantīti. Laddhabalāti laddhaññabalā.

Ekadvīhikāyāti ekekassa ceva dvinnam dvinnāṇca īhikā gati upasaṇkamanā ekadvīhikā. Tenāha “ekeko ceva dve dve ca hutvā”ti. Puthujjanānaṇ samuditānaṇ nāma kiriyā tādīsīpi siyāti vuttaṇ “keḷimpi kareyyu”nti. Parikkappanavasena sammāsambuddhaṇ uddissa pesalā bhikkhūpi evam karontīti.

Yugandharapabbatādīnaṃ antare sīdantaraṃ samuddaṃ nāma. Tattha kira vāto na vāyati, patitaṃ yaṃ kiñcipi sīdantaranadiyaṃ vilīyanta sīdanteva, tasmā taṃ parivāretvā t̥hitā yugandharādayopi sīdapabbatā nāma. Taṃ sandhāya vuttaṃ “sīdantare sannisinnaṃ mahāsamuddaṃ viyā”ti. Āhārahetūti āmisahetu sappitelādinimittaṃ, tesāṃ paṇāmanā.

Pacchimanti nihīnaṃ. Tenāha “lāmaka”nti, lāmakanto idhādhippeto -

“Migānaṃ koṭṭhuko anto, pakkhīnaṃ pana vāyaso;
Eraṇḍo anto rukkhānaṃ, tayo antā samāgatā”ti. -

Ādisu viya. Ulatīti abhicarati. Abhisapanti etenāti abhisāpo. Abhisāpavatthu piṇḍolyaṃ. Attho phalaṃ vaso etassāti atthavasāṃ, kāraṇaṃ, tampi tesu atthi, tattha niyuttāti atthavasikā.

Anto hadayassa abbhantare anupaviṭṭhā sokavatthūhi.

Abhijjhāyitāti abhijjhāyanasīlo. Abhiṇhappavattiyā ceva bahulabhāvena ca bahulārāgo. Pūtibhāvenāti kuthitabhāvena. Byāpādo hi uppajjamāno cittaṃ apagandhaṃ karoti, na sucimanuññabhāvaṃ. Bhattanikkhattakāko viyāti idaṃ bhattaṭṭhānassa asaraṇena kākassa naṭṭhasatitā paññāyatīti katvā vuttaṃ, na bhattanikkhattatāya. Asaṇṭhitoti asaṇṭhitacitto. Kaṭṭhatthanti kaṭṭhena kattabbakiccaṃ.

Pāpavitakkehi kato, tasmā te anavasesato pahātabbāti dassanatthaṃ. Dvinnaṃ vuttattā eko pubbabhāgo, itaro missakoti vattum yuttanti adhippāyena “ettha cā”tiādi vuttaṃ. Evaṃ taṃ bhāventassa nirujjhanti evāti ekekamissakatāvasena gahetabbanti porāṇā. Upari tiparivaṭṭadesanāya animittasamādhiyeva dīpito. Tenāha “yāvañcīda”nti. Niddosoti vītarāgādīnā niddoso.

Piṇḍolyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Pālīeyyasuttavaṇṇanā

81. Pariyādiṇṇarūpacittāti rāgādīhi pariyādiyitvā khepetvā gahitacittā.

Bhagavato cāro vidito paricayavasena. Satthā paribhogaṃ karoti anuggaṇhanto “evaṃ hissa duggatimokkho bhavissatī”ti. Aññatrāti vinā.

Nāgenāti buddhanāgena aṅkusarahitena. Tato eva ujubhūtena cittena. Īsānantassa naṅgalasadisadantassa hatthino evaṃ cittaṃ sameti. Tattha kāraṇamāha “yadeko ramatī vane”ti. Etena kāyavivekena ratisāmaññaṃ vadati.

Attano dhammatāyāti pakatiyā sayameva.

Āsavānaṃ khayoti idha arahattaṃ adhippetam, taṃ pana aggamaggānantaramevāti āha “maggānantaraṃ arahattaphala”nti. Vicayo desanāpañña adhippetā, sā ca anekadhā pavattā evāti vuttaṃ “vicayasa”ti, anekakkhattum pavattamānāpi vicayo evāti katvā “vicayenā”ti attho vutto. Sāsanadhammoti sīlakkhandhādīparidīpano pariyattidhammo. Parivitakko udapādi “cattāro satipaṭṭhānā”tiādinā, evaṃ koṭṭhāsato paricchiṇṇa desite mayā dhamme katamassa jānanassa antarā āsavānaṃ khayoti hotīti ekaccassa kaṅkhā hotiyevāti adhippāyo. Diṭṭhi eva samanupassanā diṭṭhisamanupassanā. Diṭṭhisāṅkhāroti diṭṭhipaccayo saṅkhāro. Tato eva

taṇhāpaccayo hotīti vuttaṃ “tatojo so saṅkhāro”ti. Tato taṇhāto so saṅkhāro jātoti catūsu esa diṭṭhisāṅkhāro diṭṭhūpanissayo saṅkhāro jāyati. Avijjāsamphassoti avijjāsampayuttasamphasso. Evamettha bhagavā saḷāyatanaanāmarūpaviññāṇāni saṅkhārapakkhikāneva katvā dasseti.

Ettake ṭhāneti “idha bhikkhave assutavā puthujjano”tiādiṃ katvā yāva “na me bhavissatī”ti ettake ṭhāne. Gahitagahitadiṭṭhinti sakkāyadiṭṭhiyā “so attā, so loko”tiādinā pavattaṃ sassatadiṭṭhiṃ, no cassaṃ, no ca me siyā”tiādinā pavattaṃ ucchedadiṭṭhinti tathā tathā gahitadiṭṭhiṃ. “Iti kho, bhikkhave, sopi saṅkhāro anicco”tiādidesanāya vissajjāpento āgato. Tattha tatthevāssa uppannadiṭṭhivivecanato imissā desanāya puggalajjhāsayena pavattitatā veditabbā, tevīsatiyā ṭhānesu arahattapāpanena desanāvilāso. Tatojo so saṅkhāroti tato vicikicchāya paccayabhūtataṇhāto jāto vicikicchāya sampayutto saṅkhāro. Yadi saḥajātādipaccayavasena tato taṇhāto jātoti tatojo saṅkhāroti vucceyya, idamayuttanti dassento “taṇhāsampayutta...pe... jāyatī”ti codeti. Itaro upanissayakoṭi idhādhippetāti dassento “appahīnattā”ti vatvā “yassa hī”tiādinā tamatthaṃ vivarati. Na hi taṇhāya vicikicchā sambhavati. Yadi asati saḥajātakoṭiyā upanissayakoṭiyā taṇhāpaccayā vicikicchāya sambhavo eva. Diṭṭhiyāpīti dvāsattḥidiṭṭhiyāpī. Tenāha “catūsu hī”tiādi. Vīsati sakkāyadiṭṭhiyo sassatadiṭṭhiṃ ucchedadiṭṭhiṃ vicikicchāñca pakkhipitvā paccekaṃ aniccatāmukhena vipassanaṃ dassetvā arahattaṃ pāpetvā desanā niṭṭhāpitāti āha “tevīsatiyā ṭhānesū”tiādi.

Pālīleyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Puṇṇamasuttavaṇṇanā

82. Dissati apadissatīti deso, kāraṇaṃ, tañca kho ñāpakaṃ daṭṭhabbaṃ. Yañhi so jānitukāmo ruppanādisabhāvaṃ, paṭhamāṃ pana sarūpaṃ pucchitvā puna tassa viseso pucchitabboti paṭhamāṃ “ime nu kho”tiādinā pucchāṃ karoti, idhāpi ca so viseso eva tassa bhikkhuno antanti dasseti. Ajānanto viya pucchati tesāṃ hetunti adhippāyo.

Taṇhāchandamūlakā pabhavattā. Pañcupādānakkhandhāti ettha visesato taṇhupādānassa gahaṇaṃ itarassa taggahaṇeneva gahitaṃ tadavinābhāvatoti chandarāgo eva uddhaṭo. Idanti tappañhapaṭikkhipanaṃ. Yadihi khandhā upādānehi asahajātāpi honti upādānassa anārammaṇabhūtāpi, upādānaṃ pana tehi saḥajātameva, tadārammaṇaṃ hotiyevāti dasseti. Na hi asahajātaṃ anārammaṇaṃ upādānaṃ atthīti. Idāni tamatthaṃ vivaritvā dassetuṃ “taṇhāsampayuttasmi”ntiādi vuttaṃ, taṃ suviññeyyameva. Ārammaṇatoti ārammaṇakaraṇato. “Evaṃrūpo siya”nti evaṃpavattassa chandarāgassa “evaṃvedano siya”nti evaṃpavattiyā abhāvato tattha tattheva natasaṅkhārā bhijjanti, tasmā rūpavedanārammaṇānaṃ chandarāgādīnaṃ abhāvato attheva chandarāgavemattatā. Chandarāgassa pahānādivasena chandarāgapaṭisaṃyuttassa apucchitattā, “anusandhi na ghaṭiyatī”ti vuttaṃ. Kiñcāpi na ghaṭiyatīti aññasseva pucchitattā, tathāpi sānusandhikāva pucchā, tato eva sānusandhikaṃ vissajjanaṃ. Tattha kāraṇamāha “tesāṃ tesa”ntiādinā. Tena ajjhāsayānusandhivasena sānusandhikāneva pucchāvissajjanānīti dasseti.

Puṇṇamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Khajjanīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Theravaggo

1. Ānandasuttavaṇṇanā

83. Paṭiccāti nissayaṃ katvā. “Esohamasmī”ti diṭṭhiggāho, “seyyohamasmī”ti mānaggāho ca taṇhāvaseneva hontīti taṇhāpi tathāpavattiyā paccayabhūtā tathāpavatti evāti vuttaṃ “asmīti evaṃ pavattaṃ taṇhāmānaditṭhipapañcattayaṃ hotī”ti. Daharasaddo bāladārakepi pavattatīti tato visesanatthaṃ “yuvā”ti vuttaṃ. Yuvāpi eko amaṇḍanasīloti tato visesanatthaṃ “maṇḍanakajātiko”ti vuttaṃ. Tena mukhanimittapaccavekkhaṇassa sabbhāvaṃ dasseti. Tanti ādāsamaṇḍalaṃ olokayato. Parammukhaṃ hutvā paññāyeyyāti yadi puratthimadisābhimukhaṃ hutvā ṭhitāṃ, mukhanimittampi puratthimadisābhimukhameva hutvā paññāyeyyāti attho. Yadi pi parassa sadisassa mukhaṃ bhavye, tathāpi kāci asadisatā bhavye, yati vuttaṃ “vaṇṇādīhi asadisāṃ hutvā paññāyeyyā”ti. Nibhāsarūpanti paṭibhāsarūpaṃ. Nibhāsarūpaṃ tāva kaṃsādimaye pabhassare maṇḍale paññāyatu, udaye pana kathanti “kena kāraṇenā”ti pucchati. Itaro “mahābhūtānaṃ visuddhatāyā”ti vadanto tatthāpi yathā laddhapabhassarabhāvenevāti dasseti. Ettha ca maṇḍanakajātiko puriso viya puthujjano, ādāsatalādayo viya pañcakkhandhā, mukhanimittaṃ viya “asmī”ti gahaṇaṃ, mukhanimittaṃ upādāya dissamānarūpādi viya “asmī”ti sati “ahamasmī”ti “parosmī”tiādayo gāhaviśesā. Abhisametoti abhisamito, ayameva vā pāṭho.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tissasuttavaṇṇanā

84. Madhurakaṃ vuccati kāye vibhāranti āha - “madhurakajāto viyāti sañjātagarubhāvo viyā”ti. Garubhāve sati lahutā anokāsāva, tathā mudutā kammaññatā cāti vuttaṃ “akammañño”ti. “Kāye”ti ānetvā vattabbaṃ. Na pakkhāyantīti pakāsā hutvā na khāyanti. Tenāha “na pākātā hontī”ti. Upaṭṭhahantīti upatiṭṭhanti. Na dissatīti gahaṇaṃ na gacchati. Mahāvicikicchāti aṭṭhavatthukā soḷasavatthukā ca vimatī. Na hi uppajjati paripakkakusalamūlattā.

Kāmānametaṃ adhivacananti padaṃ uddharitvā yena adhippāyena bhagavatā ninnaṃ pallalaṃ kāmānaṃ nidassanabhāvena ābhataṃ, taṃ adhippāyaṃ vibhāvetuṃ “yathā hī”tiādi vuttaṃ.

Tissasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Yamakasuttavaṇṇanā

85. Diṭṭhi eva diṭṭhigataṃ “gūthagataṃ muttagata”nti yathā. Diṭṭhigataṃ nāma jātaṃ khandhavinimuttassa sattassa gahitattā.

Kupiteti diṭṭhisāṅkhātarogena kupite. Paggayhāti tesāṃ bhikkhūnaṃ santike viya therassa sārīputtassa sammukhā attano laddhiṃ paggayha “evaṃ khvāha”nti evaṃ nicchayena vattuṃ asakkonto.

Anuyogavattaṃ nāma yena yutto, tassa attano gāhaṃ nijjhānakkhantiyāva yāthāvato pavedanaṃ. Therassa anuyoge bhumhanti “taṃ kiṃ maññasi, āvuso yamakā”tiādinā therena kathitapucchāya bhummaniddeso. Sace taṃ āvusoti idanti “sace taṃ, āvuso”ti evamādikāṃ idaṃ vacanaṃ. Etanti yamakattheraṃ. Aññanti arahattaṃ. Vattabbākārena vadanto atthato arahattaṃ byākaronto nāma hotīti

adhippāyena vadati.

Etassa paṭhamamaggassāti etassa idāniyeva tiparivaṭṭadesanāvasāne tayā adhigatassa paṭhamamaggassa. Catūhi yogehīti attato piyato udāsinato veritoti catūhipi uppajjanaanattayogehi.

Upetīti taṇhupayadiṭṭhupayehi upādiyati taṇhādiṭṭhivatthum pappoti. Upādiyatīti daḷhaggāhaṃ gaṇhāti. Adhiṭṭhatīti abhinivissa tiṭṭhati. Kinti? “Attā me”ti. Paccatthikā me eteti ete rūpavedanādayo pañcupādānakkhandhā mayhaṃ paccatthikā anattāvaḥattāti vipassanāññāna nātvā. Vipassanāya yojetvāti vipassanāya khandhe yojetvā.

Yamakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Anurādhassuttavaṇṇanā

86. Tasseva viharassāti mahāvane yasmim vihare bhagavā viharati, tasseva viharassa. Imeti aññatitthiyā. Yasmā ayaṃ thero ṭhapanīyaṃ pañhaṃ ṭhapanīyabhāvena na ṭhapesi, tasmā. Aññatitthiyā...pe... etadavocuṃ. Tenāha “ekadesena sāsanasamayaṃ jānantā”ti.

Gahitameva hoti tato pageva siddhattā. Tenāha “tassa mūlattā”ti. Evanti “dukkhañceva paññapemi, dukkhassa ca nirodha”nti evaṃ. Vaṭṭavivaṭṭamevāti pañcannaṃ pana khandhānaṃ samanupassanāya vasena vaṭṭaṃ, “evaṃ passa”ntiadinā vivaṭṭaṃ kathitameva.

Anurādhassuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Vakkalisuttavaṇṇanā

87. Nagaramajjhe mahāābādho uppajjīti nagaramajjhena āgacchanto kammamuṭṭhāno mahanto ābādho uppajjati. Samantato adhosīti sabbabhāgena paripphandi. Iriyāpathaṃ yāpetunti sayananisajjādibhedaṃ iriyāpathaṃ pavattetuṃ. Nivattantīti osakkanti, parihāyantīti attho. Adhigacchantīti vaḍḍhanti. Satthu guṇasarīraṃ nāma navavidhalokuttaradhammādhigamamūlanti katvā vuttaṃ “navavidho hi...pe... kāyo nāmā”ti, yathā sattānaṃ kāyo paṭisandhimūlako.

Kāḷasilāyaṃ katavihāro kāḷasilāvihāro. Maggavimokkhatthāyāti aggammaggaṃ vimokkhādhigamāya. Devatāti suddhāvāsadevatā. Alāmaṃ nāma puthujjanakālakiriyāya abhāvato. Tenāha “thero kirā”tiādi. Ekaṃ dve ñāṇānīti ekaṃ dve paccavekkhaṇāññānīti sabhāvato avassaṃ uppajjanti, ayaṃ dhammatā. Maggaphalanibbānapaccavekkhaṇāni taṃtaṃ maggavuṭṭhāne uppajjanti eva. Ekaṃ dveti vacanaṃ uppannabhāvadassanattāṃ vuttaṃ.

Dhūmāyanabhāvo dhūmākārātā, tathā timirāyanabhāvo.

Vakkalisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Assajisuttavaṇṇanā

88. Passambhitvāti nirodhetvā. No ca svāhanti no ca su ahaṃ. Parihāyi kuppadhammattā. Etanti samādhimattasāraṃ, sīlamatte pana vattabbameva natthi. Kathaṃ hotīti kathaṃ abhinandanā hoti. Dukkhaṃ patvāti dukkhupattihetu sukhaṃ pattheti “evaṃ me dukkhapariḷāho na bhavissatī”ti. Yadaggenāti yena bhāgena.

“Dukkhaṃ patthetiyeṇā”ti vatvā tattha kāraṇamāha “sukhavipariṇāmena hī”tiādi. Sukhaviparivatte sukhavipariṇāmadukkhaṃ, tasmā sukhaṃ abhinandanto atthato dukkhaṃ abhinandati nāma.

Assajisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Khemakasuttavaṇṇanā

89. Attaniyanti diṭṭhigatikaparikkappitassa attano santakaṃ. Tenāha “attano parikkhārajāta”nti. Taṇhāmāno adhigato arahattassa anadhigatattā, no diṭṭhimāno adhigato, tathā kāmarāgabyāpādāpi. Anāgāmī kira khemakatthero, “sakadāgāmī”ti keci vadanti. Sandhāvanikāyāti sañcaraṇena. Tenāha “punappunaṃ gamanāgamanenā”ti. Catukkhattuṃ gamanāgamanenāti catukkhattuṃ gamanena ca āgamanena ca. Tenāha - “taṃ divasaṃ dviyojanaṃ addhānaṃ āhiṇḍī”ti. Nātvāti ajjhāsayaṃ ñatvā. Theroti khemakatthero.

Rūpameva asmīti vadatīti rūpakkhandhameva “asmī”ti gāhassa vatthūṃ katvā vadati. Adhigato taṇhāmāno.

Aṇusahagatoti aṇubhāvaṃ gato. Tenāha “sukhumo”ti. Tayo khārā viya tisso anupassanā cittasaṃkilesassa visodhanato. Sīlagandhādīhi guṇagandhehi.

Kathetunti uddesavasena kathetūṃ. Pakāsetunti niddesavasena tamatthaṃ pakāsetūṃ. Jānāpetunti kāraṇavasena jānāpetūṃ. Patitṭhāpetunti kathāpetūṃ. Vivaṭaṃ kātunti udāharaṇaṃ vaṇṇetvā pākaṭaṃ kātūṃ. Suvibhattaṃ kātunti anvayato byatirekato suṭṭhu, vibhattaṃ kātūṃ. Uttānakaṃ kātunti upanayanigamehi tamatthaṃ vibhūtaṃ kātūṃ. Aññena nīhārenāti vipassanāvimuttana cittaḥbhinihārena.

Khemakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Channasuttavaṇṇanā

90. Makkhīti guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. Paḷāsīti yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. Etaṃ avocāti “ovadantu maṃ...pe... passeyya”nti etaṃ avoca.

Theranti channattheraṃ. Attano duggahaṇena kañci upārambhampi kareyya. Tena vuttaṃ “evaṃ kira nesaṃ ahoṣī”tiādi. Niddosamevassa katvāti ādito anurūpattameva katvā saddhammaṃ kathessāmāti.

Paritassanā upādānanti bhayaparitassanā diṭṭhupādānaṃ. Anattani sati anattakatāni kammāni kamattānaṃ phusissantīti bhayaparitassanā ceva diṭṭhupādānañca uppajjati. Paṭinivattatīti yathāradhvipassanāto paṭinivattati, nāsakkhīti attho. Kasmā panetassa vipassanamanuyuñjantassa evaṃ ahoṣīti tattha kāraṇaṃ vadati “ayaṃ kirā”tiādinā. Evanti “ko nu kho me attā”ti evaṃ na hoti. Tāvatikā vissatthīti “mayhaṃ dhammaṃ desetū”ti vuttavissāso atthīti attho. Idaṃ kaccānasatthaṃ addasāti yojanā. “Dvayanissito, kaccāna, loko”tiādi diṭṭhiviniveṭhanā. “Ete te, kaccāna, ubho ante anupagammā”tiādi buddhabaladīpanā.

Channasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9-10. Rāhulasuttādivaṇṇanā

91-92. Etāni suttāni. Idhāgatānīti imasmiṃ vagge ānītāni saṅgītikārehīti.

10. Pupphavaggo

1. Nadīsuttavaṇṇanā

93. Pabbateyyāti pabbatato āgatā. Tato eva ohārinī. Tenassā caṇḍasotataṃ dasseti. Dūraṃ gacchatīti dūraṅgamā. Tenassā mahoghataṃ dasseti.

Soteti vaṭṭasote. Catūhi gāhehīti “rūpaṃ attato samanupassatī”tiādinayappavattehi catūhi gāhehi. Palujjanattāti chinnattā. Sokādi byasanappattīti sokādi anattahuppatti.

Nadīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pupphasuttavaṇṇanā

94. Vivadatīti vivādaṃ karoti. Vadantoti ayathāsabhāvena vadanto. Vivadati dhammatāya viruddhaṃ katvā vadati. Lokadhammoti lujjanasabhāvadhammo. Ko pana soti āha “khandhapañcaka”nti. Tenāha “taṃ hī”tiādi. Kathaṃ karomīti kena pakārenāhaṃ bālaṃ ajānantaṃ karomi. Tenāha “mayhaṃ hī”tiādi. Tathā cāha “akkhāto vo mayā maggo”tiādi. “Tayo lokā kathitā”ti vatvā taṃ vivarituṃ “nāhaṃ, bhikkhave”tiādimāha.

Pupphasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Phenapiṇḍūpamasuttavaṇṇanā

95. Kenaci kāraṇena yujjhivā gahetuṃ na sakkāti ayujjhā nāma. Nivattanaṭṭhāneti udakappavāhassa nivattitaṭṭhāne.

Anusotāgamaneti anusotaṃ āgamanahetu, “anusotāgamanenā”ti vā pāṭho. Anupubbena pavaḍḍhitvāti tattha tattha utṭhitānaṃ khuddakamahantānaṃ phenapiṇḍānaṃ saṃsaggena pakārato vuddhiṃ patvā. Āvaheyyāti ānetvā vaheyya. Kāraṇena upaparikkheyyāti ṇāṇena vīmaṃseyya. “Sāro nāma kiṃ bhavēyyā”ti vatvā sabbaso tadabhāvaṃ dassento “vilīyivā viddhaṃseyyevā”ti āha. Tena rūpampi nissāratāya bhijjatevāti dasseti. Yathā hi aniccatāya asāratāsiddhi, evaṃ asāratāyapi aniccatāsiddhīti aniccatāya eva niccasāraṃ thirabhāvasāraṃ dhuvasāraṃ sāmīnivāsīkārakabhūtaṃ attano vase pavattanampettha natthīti āha “rūpampi...pe... nissāramevā”ti. Soti phenapiṇḍo. Gahitopi upāyena tamatthaṃ na sādheti anarahattā. Anekasandhighaṭṭito tathā tathā ghaṭṭito hutvā.

Byāmamattampi etarahi manussānaṃ vasena. Avassameva bhijjati taraṅgabbhāhataṃ hutvā.

Tasmiṃ tasmiṃ udakabindumhi patite. Udakatalanti udakapiṭṭhiṃ. Aññato patantaṃ udakabinduṃ. Udakajallanti santānakaṃ hutvā ṭhitaṃ udakamalaṃ. Tañhi saṃkaḍḍhitvā tato udakaṃ puṭaṃ karoti, tasmiṃ puṭe pubbuḷasamaññā. Vatthunti cakkhādivatthum. Ārammaṇanti rūpādiārammaṇaṃ. Kilesajallanti purimasiddhaṃ, paṭilabbhamānaṃ vā kilesamalaṃ. Phassasaṅghaṭṭananti phassasamodhānaṃ. Pubbuḷasadisā muhuttaramaṇīyatāya. Yasmā ghammakāle sūriyātapasantaṭṭhānibbattarasmi jālanipāte tādise bhūmipadese ito cito samuggata vātavegasamuddhaṭṭavirūḷhasaṅkhātesu paribbhamantesu

aṇuparamāṇutajjārippakāresu bhūtasāṅghātesu marīcisamañña, tasmā sabbaso sāravirahitāti vuttaṃ “saññaṇṇāpi asāraḁatṭṭhena marīcisadisā”ti. Yasmā ca passantānaṃ yebhuyyena udakākārena khāyati, tasmā “gahetvā pivituṃ vā”tiādi vuttaṃ. Nīlādiānubhavanatthāyāti nīlādiārammaṇassa anubhavanatthāya. Phandatīti phandanākārappattā viya hoti appahīnataṇhassa puggalassa. Vipṭalambheti appahīnavipallāsaṃ puggalaṃ. Tenāha “idaṃ nīlaka”ntiādi. Saññaṇṇāvipallāsato hi cittavipallāso, tato diṭṭhivipallāsoti. Vipṭalambhanenāti vipṭakāravaseneva ārammaṇassa lambhanena. Vipṭakāravasena hi etaṃ lambhanaṃ, yadidaṃ anudakameva udakaṃ katvā dassanaṃ anagameva nagaraṃ katvā gandhabbanāṭakādidassanaṃ.

Kukkukaṃ vuccati kadalikkhandhassa sabbapattavaṭṭīnaṃ abbhantare daṇḁakanti āha “akukkukajātanti anto asaṇṇātaghanadaṇḁaka”nti. Na tathā hotīti yadatthāya upanītaṃ, tadatthāya na hoti. Nānālakkhaṇoti nānāsabhāvo. Saṅkhārakkhandhovāti eko saṅkhārakkhandhotveva vuccati.

Assāti purisassa. Apagatapaṭalapiḁakanti apagatapaṭaladosaṇceva apagatapiḁakadosaṇca. Asārabhāvadassanasamatthanti asārassa asārabhāvadassanasamatthaṃ. Ittarāti parittakālā, na ciraṭṭhitikā. Tenāha “lahupaccupaṭṭhānā”ti. Aññaḁeva ca āgamanakāle cittanti idaṇca oḁārikavaseneva vuttaṃ. Tathā hi ekaccharakkhaṇe anekakoṭisatasahassasaṅkhāni cittāni uppajjitvā nirujjhanti. Māyāya dassitaṃ rūpaṃ māyāti vuttaṃ. Yaṃkiṇṇideva kapāliṭṭhakapāsāṇavālikādiṃ. Vaṇcetīti asuvaṇṇameva suvaṇṇanti, amuttameva muttātiādinā vaṇceti. Nanu ca saññaṇṇāpi marīci viya vipṭalambheti vaṇceti, idampi viṇṇāṇaṃ māyā viya vaṇcetīti ko imesaṃ visesoti? Vacanattho nesaṃ sādharmaṇo. Tathāpi saññaṇṇā anudakaṃyeva udakaṃ katvā gāhāpentī, apurisaññaṇṇeva purisaṃ katvā gāhāpentī vipṭalambhanavasena appavisayā, viṇṇāṇaṃ pana yaṃ kiṇṇi ataṃsabhāvaṃ taṃ katvā dassenti māyā viya mahāvisayā. Tenāha “yaṃkiṇṇidevā”tiādi. Evampīti ativiya lahuparivattibhāvenapi māyāsadisanti.

Desitāti evaṃ desitā pheṇapiṇḁādiupamāhi.

Bhūri vuccati pathavī, saṇhaṭṭhena vipulaṭṭhena ca bhūrisadisapaññaṭāya bhūripaṇṇo. Tenāha “saṇhapaññaṇṇena cevā”tiādi. Kimigaṇāḁīnanti ādi-saddena anekagijjhāḁike saṅgaṇhāti. Paveṇīti dhammapabandho. Bālalāpinī “ahaṃ mamā”tiādinā. Sesadhātuyo gahetvāva bhijjati ekuppāḁekanirodhattā, vatthurūpanissayapaccayattā “aya”nti na viṣuṃ gahitaṃ. Vadhābhāvatoti vadhassa maraṇassa atthibhāvato. Saraṇanti paṭisaraṇaṃ.

Pheṇapiṇḁūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4-6. Gomayapiṇḁasuttādivaṇṇanā

96-98. Sassataṃ sabbakālaṃ yāva kappavutṭhānā hontīti sassatiyo, sineruādayo. Tāhi samaṃ samakālaṃ. Anenāti bhagavatā. Nayidanti ettha ya-kāro padasandhikaro, idanti nipātapadaṃ. Taṃ pana yena yena sambandhīyati, taṃ tiliṅgoṇa hotīti “ayaṃ maggabrahmacariyavāso”ti vuttaṃ. “Na paññaṇṇeyyā”ti vatvā tamatthaṃ vivarituṃ “maggo hī”tiādi vuttaṃ. Vivaṭṭentoti vinivaṭṭento appavattiṃ karonto.

Rājadhānīti raṇṇo nivāsanagaraṃ. Suttamayanti cittavaṇṇavaṭṭikāmayam.

7. Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā

99. Yaṃ mahāsamuddoti ettha yanti samayassa paccāmasanaṃ. Bhummatthe cetam paccattavacananti āha “yasmim samaye”ti. So ca samayo ayanti dassento “pañcame sūriye utṭhite”ti āha. Paricchedaṃ na vadāmi paricchedakārikāya aggamaggavijjāya anadhigatattā. Sunakho viya vaṭṭanissito bālo asavasabhāvato. Gaddulo viya diṭṭhibandho. Sakkāyo tassa asavasabhāvato. Puthujjanassa sakkāyānuparivattananti “santāne sattavohāro”ti taṃ tato aññaṃ katvā bhedenā niddeso.

Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā

100. Diṭṭhigaddulanissitāyāti saha-jātādipaccayavasena diṭṭhigaddulanissitāya nissāyeva pavattati tato attānaṃ vivecetum asakkuṇeyyattā. Cittasaṃkilesenevāti dasavidhakilesavatthuvasena cittassa saṃkiliṭṭhabhāvena. Ariyamaggādhigamanena cittassa vodānattā vodāyanti visujjhanti.

Vicaraṇacittanti gahetvā vicaraṇavasena vicaraṇacittaṃ. Saṅkhānāmāti evaṃnāmakā. Brāhmaṇapāsaṇḍikāti jātiyā brāhmaṇā, channavutiyā pāsaṇḍesu taṃ saṅkhāsaññaṃ pāsaṇḍaṃ paggayha vicaraṇakā. Paṭakoṭṭhakanti dussāpaṇakaṃ. Dassentāti yathāgatikkammavipākacittataṃ dassentā. Taṃ cittanti taṃ paṭakoṭṭhakacittaṃ gahetvā vicaranti. Cintetvā katattāti “imassa rūpassa evaṃ hatthapādā, evaṃ mukhaṃ likhitabbaṃ, evaṃ ākāravatthaggaṇāni, evaṃ kiriyāvisesā, evaṃ kiriyāvibhāgaṃ, sattavisesānaṃ vibhāgaṃ kātappa”nti tassa ubbattanakhipanapavattanādipayojanañcāti sabbametaṃ tathā cintetvā katattā cittena manasā cintitaṃ nāma. Upāyapariyesanacittanti “hatthapādā evaṃ likhitabbā”tiādinaṃ yathāvuttaupāyassa ceva pubbe pavattassa bhūmiparikammavaṇṇadhātusammāyojanupāyassa ca vasena pavattaṃ cittaṃ. Tatopi cittataranti tato cittakammatoṇi cittataraṃ cittakārena cintitappakārānaṃ sabbesaṃyeva cittakamme anipphajjanato. Kammacittenāti kammaviññāṇena. Kammacittenāti vā kammassa cittabhāvena. So kammassa vicittabhāvo taṇhāvasena jāyatīti veditabbo. Svāyamattho aṭṭhasālīnīṭikāyaṃ vibhāvito. Evaṃ cittāti evaṃ cittarūpavisesā. Yoniṃ upanetīti taṃ taṃ aṇḍajādibhedam yonivisesaṃ pāpeti vaṇṇaviseso viya phalikamaṇikaṃ. Na hi visesā hitaviccittasāmatthiyakammaṃ yoniṃ upaneti, tassa tassa vipākuppattiyā paccayo hoti. Yonimūlako tesam cittabhāvoti yaṃ yaṃ yoniṃ kammaṃ satte upaneti, taṃtaṃyonimūlako tesam sattānaṃ cittaviccittabhāvo. Tenāha “yoniupagatā”tiādi. Sadisacittāva sadisacittabhāvā eva. Itītiādi vuttasseva atthassa uppaṭipāṭiyā nigamaṇaṃ.

Tiracchānagatacittabhāvato cittasseva savisesaṃ cittabhāvakaraṇaṃ dassetum “apicā”tiādi vuttaṃ. Tattha cittaṃ nāmetaṃ cittatameva veditabbanti sambandho. Sahajātadhammacittatāyāti rāgādisaddhādiddhammavicittabhāvena. Bhūmicittatāyāti adhiṭṭhānacittatāya. Kammanānattaṃ mūlaṃ kāraṇaṃ etesanti kammanānattamūlakā, tesam. Liṅganānattaṃ itthiliṅgādinānattavasena ceva taṃtaṃsaṇṭhānānattavasena ca veditabbam. Saññānānattaṃ itthipurisadevamanussādisaññānānattavasena. Vohāranānattaṃ tissotiādivohāranānattavasena. Cittānaṃ vicittānaṃ. Taṃtaṃvohāranānattampi

citteneva paññapīyati. Raṅgajātarūpasamuṭṭhāpanādinā vatthaṃ rañjayatīti rajako, vaṇṇakāro. Puthujjanassa attabhāvasaññitarūpasamuṭṭhāpanatā niyatā ekantikāti puthujjanaggahaṇaṃ. “Abhirūpaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpeti”ti ānetvā sambandho.

Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vāsijaṭasuttavaṇṇanā

101. Atthassāti hitassa. Asādhikā “bhāvanānuyogaṃ ananuyuttassā”ti ananuyuttassa vuttattā. Itarāti sukkapakkhaupamā. Sādhikā bhāvanāyogassa anuyuttattā. Tañhi tassa sādhikā veditabbā. Sambhāvanattheti paramatthasambhāvane. Evañhi kaṇhapakkhepi apisaddaggahaṇaṃ samatthitaṃ hoti. Sambhāvanattheti vā parikappanattheti attho. Saṅkhātābhe atthe aniyamato vuccamāne saṅkhāto aniyamattho vāsaddo vattabboti “aṭṭha vā”tiādi vuttaṃ. Ūnādhikānīti ūnānīpi adhikānīpi kiñcāpi honti, ekaṃso pana gahetabboti “aṭṭha vā dasa vā dvādasa vā”ti vuttaṃ. Evaṃ vacanaṃ sandhāya “vacanasiliṭṭhatāyā”tiādi vuttaṃ. Pādanakhasikhāhi akopanasena sammā adhisayitāni. Utunti uṇhautuṃ kāyusmāvasena. Tenāha “usmīkatāni”ti. Bhāvitānīti kukkuṭavāsānāya vāsītāni. Sammāadhisayanāditividhakiriyākaraṇena imaṃ appamādaṃ katvā. Sotthinā abhinibbhijjuntī anantarāyena tato nikkhamituṃ. Idāni tamatthaṃ vivaranto “te hī”tiādimāha. Sayampīti aṇḍāni. Pariṇāmanti paripakkaṃ bahinikkhamanayoggataṃ.

Tanti opammasamapaṭipādanaṃ. Evanti idāni vuccamānākārena. Atthenāti upameyyatthēna. Saṃsanditvā sammā yojetvā. Sampayuttadhammasena ñāṇassa tikkhādibhāvo veditabbo. Ñāṇassa hi sabhāvato satinepakkato ca tikkhabhāvo, samādhivasena sūrabhāvo, saddhāvasena vipassannabhāvo, vīriyavasena pariṇāmabhāvo. Pariṇāmakālōti balavavipassanākālo. Vaḍḍhitakālōti vuṭṭhānagāminivipassanākālo. Anulomaṭṭhānassa hi vipassanā gahitagabbhā nāma tadā maggagabbhassa gahitattā. Tajjātikanti tassa vipassanānuyogassa anurūpaṃ. Satthāpi gāthāya avijjaṇḍakosaṃ paharati bhindāpeti.

Olambakasaṅkhātanti olambakasuttasaṅkhātāṃ. Palanti tassa suttassa nāmaṃ. Dhāretvāti dārūnaṃ heyyādi jānanatthaṃ upanetvā. Dārūnaṃ gaṇḍaṃ haratīti palagaṇḍoti etena palena gaṇḍahāro “palagaṇḍo”ti pacchimapade uttarapadalopena niddesoti dasseti. Gahaṇaṭṭhāneti hatthēna gahetabbaṭṭhāne. Sammadeva khepīyanti etena kāyaduccaritādīnīti saṅkhepo, tena. Vipassanaṃ anuyuñjantassa puggalasseva divase divase āsavānaṃ parikkhayo idha “vipassanāyānisamso”ti adhippeto. Hemantikena karaṇabhūtena. Bhummatthe vā etaṃ karaṇavacanaṃ, hemantiketi attho. Paṭippassambhantīti paṭippassaddhaphalāni honti. Tenāha “pūtikāni bhavanti”ti.

Mahāsamuddo viya sāsanaṃ sabhāvagambhīrabhāvato. Nāvā viya yogāvacaro mahoghuttaraṇato. Pariyādānaṃ viyāti parito aparipūraṇaṃ viya. Khajjamānānanti saṅkhādantena viya udakena khepiyamānānaṃ bandhanānaṃ. Tanubhāvoti pariyaṭṭhānuppattiyā asamatthatāya dubbalabhāvo. Vipassanāñāṇapītipāmojjehīti vipassanāñāṇasamuṭṭhitehi pītipāmojjehi. Okkhāyamāne pakkhāyamāneti vividhapaṭipattiyā ukkhāyamāne paṭisaṅkhānupassanāya pakkhāyamāne. Dubbalatā dīpitā “appakasireneva saṃyojanāni paṭippassambhanti, pūtikāni bhavanti”ti vuttattā.

Vāsijaṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Aniccasaññāsuttavaṇṇanā

102. Bhāventassāti vipassanāya maggaṃ bhāventassa uppannasaññā. Tenāha - “sabbam kāmārāgaṃ pariyādiyatī”tiādi. Santānetvāti kasaṇṭṭhānaṃ sabbaso vitanetvā pattharivā. Kilesāti upakkilesappabhedā kilesā. Aniccasaññāñāṇenāti aniccasaññāsahagatena ñāṇena.

Lāyananti lāyanaṃ viya nayaṇaṃ viya nicchoṭanaṃ viya ca aniccasaññāñāṇaṃ. Iminā atthenāti iminā yathāvuttena pāḷiyā atthena, upamā saṃsandetabbāti ettha pabbajalāyako viya yogāvacaro. Lāyanādinā tassa tattha katakiccatāya parituttḥi viya imassa kilese sabbaso chinditvā phalasamāpattisukhena kālassa vītināmanā.

Kūṭaṃ gacchantīti pārimantena kūṭaṃ gacchanti. Kūṭaṃ pavisanabhāvenāti kūṭacchiddaṃ aggena pavisanavasena. Samosarivāti chidde anupavisanavasena ca āhacca avaṭṭhānena ca samosarivā tṭhitā. Kūṭaṃ viya aniccasaññā aniccānupassanāvasena avaṭṭhānassa mūlabhāvato. Gopānasiyo viya catubhūmakakusalā dhammā aniccasaññāmūlakattā. Kūṭaṃ aggaṃ sabbagopānasīnaṃ tathāadhiṭṭhānassa padhānakāraṇattā. Aniccasaññā aggāti etthāpi eseṇa nayo. Aniccasaññā lokiyāti idaṃ aniccasaññānupassanaṃ sandhāya vuttaṃ. Aniccānupassanāmukhena adhigataariyamagge uppannasaññā aniccasaññāti vattabbaṃ labhatīti “aniccasaññā, bhikkhave, bhāvitā bahulikatā sabbam kāmārāgaṃ pariyādiyatī”tiādi vuttaṃ. Tathā hi dhammasaṅgahe “yasmim samaye lokuttaraṃ saññaṃ bhāvetī”tiādinā saññāpi uddhaṭṭā. Sabbāsu upamāsūti mūlasantānaupamādīsu pañcasu upamāsu. Purimāhīti kassakapabbajalāyanaambapiṇḍiupamāhi aniccasaññāya kiccaṃ vuttaṃ mūlasantānakapadālanapabbajalāyanavaṇṭacchedanapadesena aniccasaññāya paṭipakkhapacchedanassa dassitattā. Pacchimāhi balaṃ dassitaṃ paṭipakkhātibhāvassa jotitattā.

Aniccasaññāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pupphavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Majjhimaṇṇāsako samatto.

11. Antavaggo

1. Antasuttavaṇṇanā

103. Aññaṃaṇñaṃ asaṃsaṭṭhabhāvena eti gacchatīti anto, bhāgoti āha “antāti koṭṭhāsā”ti. “Sakkāyanirodhanto”ti nirodhapaccayassa gahitattā vuttaṃ “catusaccavasena pañcakkhandhe yojetvā”ti. Antoti...pe... ajjhāsayavasena vuttaṃ yathānulomadesanattā suttantadesanāya.

Antasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2-3. Dukkhasuttādivaṇṇanā

104-105. Dutiyampīti api-saddo sampiṇḍanattho. Tena na kevalaṃ paṭhamasuttameva, atha kho dutiyampīti.

Tatīyampi tathevāti iminā “pañcakkhandhe catusaccavasena yojetvā”ti idaṃ upasaṃharati.

4. Pariññeyyasuttavaṇṇanā

106. Pariññeyyeti ettha tisso pariññā ñātapariññā, tīraṇapariññā, pahānapariññāti. Tāsu ñātapariññā yāvadeva tīraṇapariññatthā. Tīraṇapariññā ca yāvadeva pahānapariññatthāti. Tattha ukkaṭṭhāya pariññāya kiccadassanavasena atthaṃ dassento “pariññeyyeti parijānitabbe samatikkamitabbe”ti, pahātabbeti attho. Tenāha bhagavā - “katamā ca, bhikkhave, pariññā? Rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo”ti, tasmā samatikkamanti, samatikkantaṃ pahānassa upāyaṃ. Samatikkamitvā ṭhitanti pajahitvā ṭhitanti ayamettha attho.

Pariññeyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5-10. Samaṇasuttādivaṇṇanā

107-112. Cattāri saccāni kathitāni assādādīnaṃ samudayādīnaṃca desitattā. Kilesappahānaṃ kathitaṃ rāgappahānassa jotitattā.

Samaṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Antavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dhammakathikavaggo

1-2. Avijjāsuttādivaṇṇanā

113-114. Yāvatāti yasmā. Imāya...pe... samannāgatoti “idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ nappajānāti”tiādinā nayena vuttāya catūsu ariyasaccesu aññāṇasabhāvāya avijjāya sammohena samannāgato. Ettāvatāti ettakena kāraṇena avijjāgato samaṅgibhūtena upagato, avijjāya vā upeto nāma hoti.

Dutiyepīti vijjāsutte. “Vijjāvasena desanā”ti ayameva visesoti āha “eseva nayo”ti.

Avijjāsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

115. Paṭhamena dhammakathiko kathito “dhammaṃ desetī”ti vuttattā. Dutiyena sekhabhūmi kathitā “paṭipanno hotī”ti vuttattā, tatiyena asekkhabhūmi kathitā “anupādāvimutto hotī”ti vuttattā. Dhammakathikaṃ pucchitena bhagavatā. Visetvāti dhammakathikabhāvato visetvā ukkaṃsetvā. Dve bhūmiyoti sekkhāsekkhabhūmiyo.

Dhammakathikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā

116. Tīṇi vissajjanānīti yathāpuccham tīṇi vissajjanāni.

Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5-9. Bandhanasuttādivaṇṇanā

117-121. Tīraṃ vuccati vaṭṭaṃ orimatīranti katvā. Tenāha “athāyaṃ itarā pajā, tīramevānudhāvatī”ti. Pāraṃ vuccati nibbānaṃ saṃsārassa pārimanti katvā. Baddhoti anusayappahānassa akatattā kilesabandhanena baddho, sukkapakkhepi diṭṭhisamanupassanāya rūpādibandhanassa paṭikkhepamattameva vuttaṃ, na vimokkhanti adhippāyo. Imasmiṃ sutte vaṭṭadukkhāṃ kathitanti “tīradassī pāradassī, parimutto so dukkhasmāti vadāmi”ti āgatattā vaṭṭavivaṭṭaṃ kathikanti vuttaṃ sakkā. Chaṭṭhādīni uttānatthāneva heṭṭhā vuttanayattā.

Bandhanasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sīlavantasuttavaṇṇanā

122. Ābādhaṭṭhenāti ādito uppattito paṭṭhāya bādhanatṭhena rujanatṭhena. Antodosatṭhenāti abbhantare eva dussanatṭhena kuppanatṭhena. Khaṇanatṭhenāti sasanatṭhena. Dukkhaṭṭhenāti dukkhamattā dukkhabhāvena. Dukkhañhi loke “agha”nti vuccati ativiya hananato. Visabhāgaṃ ...pe... paccayatṭhenāti yathāpavattamānānaṃ dhātādīnaṃ visabhāgabhūtamahābhūtasamuṭṭhānassa ābādhassa paccayabhāvena. Asakatṭhenāti anattaniyato. Palujjanatṭhenāti pakārato bhijjanatṭhena. Sattasuññatatṭhenāti sattasaṅkhātattasūññatatṭhena. Attābhāvenāti diṭṭhigatikaparikkappitassa attano abhāvena. Suññato anattatoti ettha “parato”ti padassa saṅgaho kātabbo, tasmā “dvīhi anattamanasikāro”ti vattabbaṃ.

Sīlavantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Sutavantasuttavaṇṇanā

123. Tathā ekādasameti ettha tathā-saddena “uttānamevā”ti idaṃ ākaḍḍhati. Idhāti ekādasame. Kammatṭhānassa uggahadhāraṇaparicayamanasikāravasena pavattaññaṃ kammatṭhānasutavasena nipphajjanato “suta”nti vuttaṃ.

Sutavantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12-13. Kappasuttādivaṇṇanā

124-125. Rāhulovādasadisānīti rāhulovādasutte āgatasuttasadisāni.

Kappasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Dhammakathikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Avijjāvaggo

1-10. Samudayadhammasuttādivaṇṇanā

126-135. Imasminti avijjāvagge. Catusaccameva kathitaṃ, tasmā heṭṭhā vuttanayattā uttānamevāti adhippāyo.

Samudayadhammasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Avijjāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Kukkuḷavaggo

1-14. Kukkuḷasuttādivaṇṇanā

136-149. Anto aggi mahanto chārikarāsi, tattha ukkuḷavikulato akkamantaṃ yāva kesaggaṃ anudahatāya kucchitaṃ kuḷanti kukkuḷaṃ, rūpavedanādi pana tatopi kañci kālaṃ anudahanato mahāpariḷāhanaṭṭhena ca kukkuḷaṃ viyāti kukkuḷaṃ. Aniccalakkhaṇādīnīti aniccadukkhānattalakkhaṇāni.

Kukkuḷasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Kukkuḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Diṭṭhivaggo

1-9. Ajjhattasuttādivaṇṇanā

150-158. Paccayaṃ katvāti abhinivesapaccayaṃ katvā. Ādisaddena micchādiṭṭhisakkāyadiṭṭhiattānudiṭṭhi saññojanābhinivesa-vinibandhaajjhosaṇāni saṅgaṇhāti. Tattha abhinivesā taṇhāmānadiṭṭhiyo. Vinibandhā “kāye avītarāgo hotī”tiādinā āgatacetasovinibandhā. Ajjhosaṇāti taṇhādiṭṭhijjhosaṇāni. Sesāni suviññeyyāneva.

Ajjhattasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Ānandasuttavaṇṇanā

159. Dharamānakāleti jīvamānakāle. Pahānaṃ apassantoti therassa kira bhagavati pemaṃ adhimattaṃ. Cittaṃ gaṇhissāmīti cittaṃ ārādhessāmi. Gantabbaṃ hoti, tasmā sapalibodho. Cittaṃ sampahaṃsamānoti cittassa vibodhano. Vimutti...pe... jāto āyatīṃ paṭivedhapaccayattā, na pana tadā visesāvahabhāvā nibbedhabhāgiyo.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Diṭṭhivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uparipaṇṇāsako samatto.

Sāratthappakāsinīyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Khandhasaṃyuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 3. The Collection of the Connected Discourses - Subcommentaries. 3. Subcommentary on the Book of the Aggregates. 1. Connected Discourses on the Aggregates Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org